

הפתולוגיה במוחו של הפסיכופת והשפעתה על אחריות פלילית

מיה מי-טל*

סוגיית האחריות החלה על העברייני הפסיכופת מצריכה התייחסות של החוק. הדין הישראלי מתייחס לעבריינים פסיכופתים כאל אחראים למעשיהם. הדעה הרווחת היא שמכיוון שהפסיכופת נראה רציונלי ושפוי, ההפרעה אינה רלוונטית לשאלת האחריות בעברות שהוא מבצע. אכן, מדובר בהפרעת אישיות שאינה פוגמת בתפיסת המציאות, אלא בעיקר בהיבטים רגשיים ובין-אישיים. למרות זאת, טענתי היא שתפקודו של הפסיכופת רחוק מלהיות מלא ובריא. מאחורי מסכת השפיות הנגלית לעין הלא-מקצועית מסתתרים ליקויים חמורים עד-מאוד, שאינם מאפשרים להחיל על הפסיכופת אחריות כמו על אדם רגיל. עולמו הרגשי של הפסיכופת שטוח ורדוד עד כדי כך שחוויותיו הרגשיות מוגבלות ליצרים בלבד. הוא אינו מסוגל לחוש אמפתיה, חרטה, רגשות אשם, חרדה, פחד מענישה, אהבה וכדומה. אין הוא מסוגל לזהות הבעות פחד אצל האחר או לחוש במצוקתו של האחר, ועל-כן הוא אינו מושפע ממצוקה זו. הוא אינו לומד מענישה, וממשיך לסכן את חירותו. הוא אינו מבחין בין מוסר לבין מוסכמה, ואף אינו מבין את הערך המוסף של מוסר. הוא מתקשה לצפות רעה ממשמשת ובאה ולהתנהג בהתאם. הפרעות אלה מאוששות על-ידי ראיות ממחקרים של דימות מוח, המראות תפקוד לקוי באורח חמור של האמיגדלה ושל ה-ventromedial prefrontal cortex. הליקויים חמורים עד כדי כך שאין הדעת סובלת התעלמות מהם. יש להתייחס לנתונים אלה ברצינות הראויה ולהסיק את המסקנות המתבקשות, גם אם הן אינן נוחות לנו ואינן מתיישבות עם האינטואיציות הרגשיות שלנו. המסקנה המתבקשת היא שיש להגביל את האחריות הפלילית של הפסיכופת כתוצאה מההפרעה הנפשית. החוק הישראלי אינו מאפשר הפחתת אחריות, ועל-כן הוא טעון שינוי.

* מרצה מן החוץ במרכז האקדמי למשפט ולעסקים, בעלת דוקטורט מאוניברסיטת דורהם באנגליה בנושא פסיכופתים. ברצוני להודות לד"ר דניאל לוי ולפרופ' יורם שחר על הערותיהם להרצאה שמאמר זה מבוסס עליה. כמו-כן אני מודה לחברי מערכת משפט ועסקים על הערותיהם לטיוטת המאמר.

הקדמה

פרק א: מיהו פסיכופת?

פרק ב: הפתולוגיה של מוח הפסיכופת

1. תפקידה של האמיגדלה בזיהוי פחד

2. רווחים והפסדים

3. קבלת החלטות

4. עקביות בבחירות

5. תועלתנות

6. מוסר ומוסכמה

פרק ג: החוק והפסיכופת

פרק ד: מסקנה ותוצאות

הקדמה

חמש־עשרה שנים חלפו מאז פרסם דניאל גולמן את ספרו אינטליגנציה רגשית,¹ וחרף ההדים שעורר הספר ברחבי העולם, מהותה של התזה שהציג, על רוחב תפיסתה ועל מורכבותה, טרם חדרה לתודעתנו. אנו כה רגילים להתייחס ולרומם אינטליגנציה שכלית, עד כדי כך שקשה לנו לוותר על מקומה המקודש. מחקרים רבים תומכים בתזה של גולמן ובחשיבותה של האינטליגנציה הרגשית כהכרחית לא פחות מאינטליגנציה שכלית לתפקוד בריא. מכיוון שרגשות משמשים מניעים לפעולה, אינטליגנציה רגשית מאפשרת שימוש נכון ברגשות למטרות הנעה. למשל, ניתן לגייס את הפחד מכישלון במבחן כהשראה ללמידה ולהתכוננות למבחן. לחלופין, ניתן לגייס רגש חיובי, כגון שמחה והתרגשות מהישגים קודמים, כדי לעודד ביטחון עצמי בכתובת מבחן. למטרתנו רלוונטיות יותר היכולות להבין ולפרש שפה רגשית, ובכך לאמוד את תפקידם של הרגשות בסיטואציות שונות, לווסת ולהתאים רגשות למצבים פרטיקולריים, ובעקבות זאת ללמוד התנהגות ההולמת את הנסיבות. כמו שנאמר, "האינטלקט אינו יכול לפעול במיטב יכולתו ללא אינטליגנציה רגשית".²

במאמר זה אתייחס למחקרים מדעיים המצביעים על פגמים משמעותיים ועל חסרים המשפיעים על האינטליגנציה הרגשית של הפסיכופת. על רקע זה אטען כי בניגוד לאנשים נורמליים, הפסיכופת אינו מסוגל לתפקד באופן בריא, ועל־כן אין לראותו כאחראי באופן מלא למעשיו. הדעה הרווחת היא שמכיוון שהפסיכופת נראה רציונלי ושפוי, הפרעותיו אינן רלוונטיות לשאלת האחריות לעברות שהוא מבצע. היות שהפסיכופת הוא מניפולטיבי ואינו

1 דניאל גולמן אינטליגנציה רגשית (1997).

2 שם, בעמ' 42.

מסוגל לגלות אמתיה לזולת, טבעי שנרצה להענישו עד תום ולדחות על הסף כל טיעון להפחתה או להקלה כלשהי בעונשו. איני טוענת שעלינו להתייחס בסובלנות ובסלחנות אל הפסיכופת ולשחררו לחופשי. נהפוך הוא, עלינו להתייחס לעברות שהוא מבצע במלוא החומרה הנדרשת, אך בדרך שנאמנה למחקר המדעי העכשווי. המידע שהצטבר עד כה מצביע על ליקוי חמור בתפקודם של פסיכופתים בכל הקשור ללמידה רגשית, לקבלת החלטות, לשיפוט מוסרי, לפענוח ולהבנה של מצוקת הזולת ולתגובה כלפיו. כמו-כן הם מתקשים לצפות רעה ממשמשת ובאה ולהתנהג בהתאם. על-כן יש להתייחס לנתונים אלה ברצינות הראויה ולהסיק את המסקנות המתבקשות, גם אם הן אינן נוחות לנו ואינן מתיישבות עם האינטואיציות הרגשיות שלנו.

בחוק הישראלי אין התייחסות ברורה לפסיכופתיה. למרות זאת שופטים פסיכופתים כאחראים למעשיהם, וזאת בהסתמך על החוק הפלילי הקיים. הסייגים לאחריות פלילית בחוק העונשין אינם מאפשרים לפסיכופתים לטעון תחתם. סייג אי-שפיות הדעת אינו חל על פסיכופתיה, מכיוון שהיא אינה נחשבת מחלת נפש, אלא הפרעת אישיות. גם הסעיף הפוטר מאחריות במצב של דחף שאינו בר-כיבוש אינו חל על פסיכופתיה, מכיוון שההפרעה אינה מתאפיינת בדחפים חזקים במיוחד, אלא בעכבות חלשות ובסף רגשי גבוה לגירויים. בחוק הישראלי אין סייג המפחית אחריות מבלי לשלול אותה כליל. על-כן נוצרה בעיה בהתייחסותו של הדין הישראלי לפסיכופת. האפשרות הפתוחה לפני בתי-המשפט היא הפחתת עונש רק בעברת רצח. ברם, נראה שבתי-המשפט מעדיפים לדון את הפסיכופת לחומרה, ולא לקולה – בחירה שניתן להבינה בשים לב להתנהגותו העבריינית הקרה והמניפולטיבית של הפסיכופת. למרות זאת, ברצוני לטעון כי פסיכופתיה הינה הפרעת אישיות המחייבת הפחתת אחריות. הטענה ראויה לבחינה גם אם החוק הישראלי אינו מכיר בכך כיום. אין ספק שראוי להצביע על טעויות בחוק, ולטענתי התייחסותו של הדין הישראלי לפסיכופת מוטעית. אין במאמרי זה כדי לתת מענה לשאלות היישומיות החשובות שיתעוררו בעקבות הפחתת האחריות של הפסיכופת.

טענתי מבוססת על מחקרים עכשוויים של דימות תהודה מגנטית (MRI) ודימות תפקודי בעזרת תהודה מגנטית (fMRI) של המוח, המצביעים על תפקודים לקויים באזורים מסוימים במוחו של הפסיכופת – האמיגדלה והקורטקס הפְּרֶה-פְּרוֹנְטָלִי הוונטרומדיאלי (ventromedial prefrontal cortex; להלן: VMPC). אתייחס למחקרים שנעשו בקרב פגועי-מוח ובקרב אנשים בריאים, המוכיחים את השיבותם של האזורים הללו בתפקודים המיוחסים למוסר. אראה כי לפסיכופתים יש ליקויים תפקודיים דומים לאלה של פגועי-מוח. כמו-כן אתייחס למחקרים של דימות מוח תפקודי שמראים כי תפקודם ונפחם של האמיגדלה וה-VMPC לקויים אצל הפסיכופת. ליקויים אלה מתבטאים בחוסר יכולת של הפסיכופת לזהות ולפענח רגשות של פחד ושל עצב אצל הזולת, לחוות פחד וחרדה, להסיק לקחים מכאב, להבחין בין מוסר לבין מוסכמה, ולהיות יציר בריאה מוסרי. הנתונים ההתנהגותיים והנתונים הפיזיולוגיים מראים כי קשה להתייחס אל הפסיכופת כאל אדם נורמלי, אשר מסוגל להתנהג ולחיות באופן מוסרי. על-כן קשה להצדיק, לפחות באופן מדעי, את יחסם של החברה ושל המחוקק אל הפסיכופת.

פרק א: מיהו פסיכופת?

קודם לדיון בשאלה מיהו פסיכופת רצוי לומר כמה מילים על רוחב היריעה של הבעיה שמאמר זה מתמודד עימה. אף ששכיחות האבחון בקרב עבריינים אינה יסודית לשאלת האחריות, היא רלוונטית בהחלט להבנת הסוגיה. ובכן, מחקרים מראים כי שיעור האסירים המאובחנים כפסיכופתים בבתי-כלא באמריקה הצפונית נע בין 15% לבין 20%,³ בעוד שיעור הפסיכופתים באוכלוסייה הכללית מוערך ב-1.1%.⁴ לעומת זאת, שכיחותה של הפרעת אישיות אנטיסוציאלית גבוהה במידה רבה מזו של הפרעת האישיות הפסיכופתית. בקרב אסירים בארצות-הברית נמצא כי שכיחותה של הפרעת האישיות האנטיסוציאלית נעה בין 50% ל-80%,⁵ בעוד מחקרים אחרים דיווחו על טווח של 70% עד 100%.⁶ כלומר, פסיכופתיה הינה הפרעת אישיות נפרדת ושכיחה פחות מהפרעת האישיות האנטיסוציאלית. רוב הפסיכופתים עומדים באמות-המידה להפרעת אישיות אנטיסוציאלית, אך רוב המאובחנים כבעלי הפרעת אישיות אנטיסוציאלית אינם פסיכופתים.⁷

פסיכופתיה נבדלת מהפרעת אישיות אנטיסוציאלית בכמה מישורים. ההבדל הראשון מתבטא כבר באופי האבחון. אבחון של הפרעת אישיות אנטיסוציאלית הינו התנהגותי בעיקרו, דהיינו מתמקד בהתנהגות הנבדק, בעוד אבחון של פסיכופתיה הינו אישיותי בעיקרו. הפרעת האישיות האנטיסוציאלית מאובחנת באמצעות הכלי האבחוני של האיגוד הפסיכיאטרי האמריקאי - DSM.⁸ אבחון זה מתבסס על דפוסי התנהגות, ולא על תכונות

- 3 Robert D. Hare, *Psychopathy and Antisocial Personality Disorder: A Case of Diagnostic Confusion*, 13(2) PSYCHIATRIC TIMES 6 (1996). יש מחקרים שמצאו שיעורים גבוהים יותר, כגון 28% בקרב אסירים בכלא קנדי; Sabine C. Herpertz & Henning Sass, *Emotional Deficiency and Psychopathy*, 18 BEHAV. SCI. LAW 567, 570-571 (2000).
- 4 בסקר שנעשה באנגליה, בוויילס ובסקוטלנד, בקרב 638 אנשים בני שש-עשרה עד שבעים וארבע, נמצא כי פחות מאחוז אחד מהאוכלוסייה הינם פסיכופתים. Jeremy Coid, Min Yang, Simone Ullrich, Amanda Roberts & Robert D. Hare, *Prevalence and Correlates of Psychopathic Traits in the Household Population of Great Britain*, 32 INT. J. LAW & PSYCHIAT. 65 (2009). מחקר מארצות-הברית מראה תוצאות זהות: Craig S. Neumann & Robert D. Hare, *Psychopathic Traits in a Large Community Sample: Links to Violence, Alcohol Use, and Intelligence*, 76 J. CONSULT. & CLIN. PSYCHOL. 893 (2008).
- 5 R. JAMES R. BLAIR, DEREK MITCHELL & KARINA BLAIR, *THE PSYCHOPATH: EMOTION AND THE BRAIN* 19 (2005).
- 6 Herpertz & Sass, לעיל ה"ש 3, בעמ' 570-571. סקר של עשרות מחקרים בקרב אסירים ממדינות שונות מצא כי 47% אובחנו כלוקים בהפרעת אישיות אנטיסוציאלית: Seena Fazel & John Danesh, *Serious Mental Disorder in 23,000 Prisoners: A Systematic Review of 62 Surveys*, 359(9306) LANCET 545 (2002).
- 7 Hare, לעיל ה"ש 3.
- 8 ה-DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders) הוא הכלי האבחוני

אישיותיות. דפוסי ההתנהגות הנבחנים בהקשר של הפרעת אישיות אנטיסוציאלית כוללים, בין היתר, התנהגות עבריינית, שקרנות חוזרת ונשנית, תוקפנות, הפרת התחייבויות, מעבר תכוף מעבודה אחת לאחרת וכדומה, אשר מופיעים כבר בגיל צעיר. על אבחון זה נמתחה ביקורת רבה בגין היותו סינונימי במידה רבה לעבריינות. אכן, מחקרים מראים כי אבחון של הפרעת אישיות אנטיסוציאלית תקף פחות מאבחון של פסיכופתיה. אבחון הפסיכופתיה, אשר נוסח על-ידי פרופ' Robert Hare מאוניברסיטת בריטיש קולומביה בקנדה, נקרא "רשימת התיוג המתוקנת של פסיכופתיה" - PCL-R.⁹ אבחון זה מגדיר אישיות בעלת מרכיבים רגשיים, בין-אישיים והתנהגותיים מובחנים, אשר נבדלים באופן ברור מסממנים של הפרעת אישיות אנטיסוציאלית ומסממנים של עבריינות. ה-PCL-R הוא כיום הכלי האבחוני התקף והמהימן ביותר להערכת פסיכופתיה, והוא שוכפל בקהילות שונות (עברייניות, פסיכיאטריות) ובתרבויות שונות (אירופה, אמריקה הצפונית).¹⁰

על-פי ה-PCL-R, הפסיכופת הפרדיגמטי מאובחן כמוקשח, חלק-לשון, מניפולטיבי, אימפולסיבי, בלתי-אמין ואגוצנטרי. הוא חופשי מדלזיות ומנירוזות, דוגמת חרדות מופרזות או פחדים בלתי-נשלטים. הוא נכשל תכופות בנסיונו לעקוב אחר תוכניתו לחיים, והתנעוץ להתנהגותו לקויות. לכאורה, הוא נראה שפוי,¹¹ אדם רגיל למראית-עין, אך היכרות קרובה יותר חושפת רמת נחשלות הדומה לאי-שפיות.¹² אפשר לומר שהוא אי בודד – אין לו יכולת לבסס חיבורים חיוניים אשר יקשרו אותו לאנשים אחרים ויקנו משמעות להשתתפות בחברה, לנאמנותו לה ולהימנעותו מפשיעה. הרגשות ההופכים את חייו של אדם לבעלי משמעות נעדרים אצל הפסיכופת.

חשוב לציין כי האבחנה נעשית על בסיס כלל חייו של הפסיכופת, ולא רק על-פי מצבו בנקודת-זמן מסוימת. לכן מבססים את האבחנה לא רק על ריאיון עם הסובייקט, אלא גם על התחקות אחר רשומות מעברו, כגון תיקי בית-ספר, תיק פלילי, רשומות תעסוקה, נישואים וכדומה. דפוסי ההתנהגות המתגלים בבדיקה זו, יחד עם התרשמות המאבחן, חושפים מבנה אישיותי דל-רגשות. האבחנה מחולקת לשני מישורים: האחד מבטא מאפיינים רגשיים ובין-

המקובל ביותר בעולם הפסיכיאטרי המערבי. המהדורה הנוכחית, DSM-IV-TR, היא המהדורה הרביעית המתוקנת, אשר יצאה לאור בשנת 2000. קיים כלי אבחון נוסף, אך מקובל פחות, בהוצאת ארגון הבריאות העולמי - ICD-10 (International Classification of Diseases). לא אדון באבחון לפי ה-ICD (Dissocial Personality Disorder) מכיוון שהוא אינו מקובל.

9 ROBERT D. HARE, MANUAL FOR THE REVISED PSYCHOPATHY CHECKLIST (Multi Health Systems, 1991) "PCL-R" כלי זה מבוסס במידה מסוימת על: HERVEY CLECKLEY, THE MASK OF SANITY (5th ed. 1988).

10 BLAIR, MITCHELL & BLAIR, לעיל ה"ש 5, בעמ' 7-8.

11 CLECKLEY, לעיל ה"ש 9, בעמ' 337-364.

12 שם, בעמ' 404-454. קלקלי מתאר את "מסכת השפיות" של הפסיכופת באופן הבא: "The observer is confronted with a convincing mask of sanity. All the outward features of this mask are intact; it cannot be displaced or penetrated by questions directed toward deeper personality levels"

אישיים, והאחר מבטא מאפיינים של סטייה חברתית. המרכיבים הכלולים בגורם הראשון הם קסם אישי שטחי, חשיבות עצמית גרנדיוזית, שקרנות פתולוגית, רמאות ומניפולציה, העדר חרטה ורגשות אשם, רדידות רגשית, העדר אמפתיה ואי־קבלת אחריות למעשים. במישור השני כלולים הודקקות לגירויים ומועדות לשיעמום, סגנון חיים טפילי, העדר יכולת להשתמש בפעולה כדי לקדם מטרות, בעיות התנהגותיות בשלבים מוקדמים של החיים, העדר יעדים מציאותיים ארוכי־טווח, אימפולסיביות, חוסר אחריות, עבריינות־נעורים והפרה של שחרור על־תנאי. מרכיבים נוספים שאינם משתייכים לשני גורמים אלה הם התנהגות מינית מופקרת, ריבוי מערכות יחסים קצרות־טווח (ריבוי נישואים) ועבריינות ורסטילית.

הדלות הרגשית הינה מאפיין מרכזי, עיקרי ומובהק של הפסיכופת, אשר מסביר את התנהגותו הא־סוציאלית. התנהגותו היא אכן א־סוציאלית, ולא אנטי־סוציאלית, מכיוון שהפסיכופת אדיש ושווה־נפש לגורמות חברתיות, ואינו מורד בהן בעוינות אקטיבית. ניתן אף לומר כי התנהגות אנטי־סוציאלית מחייבת רגשות עזים, שהפסיכופת חסר אותם. מרד או מאבק בחברה מחייבים אקטיביות רגשית, אשר חסרה לפסיכופת. הרגשות שהפסיכופת חווה הינם בסיסיים וראשוניים, ונקראים "פרוטו־רגשות" או "רגשות פרימיטיביים", כלומר, תגובות פרימיטיביות על צרכים מיידיים בלבד, כגון הנאה וכאב. הפסיכופת אינו מסוגל לחוות רגשות עזים ואינטנסיביים, כגון בושה עזה, אהבה או דיכאון.

רמת העוררות הנמוכה שהפסיכופת חווה מובילה לאימפולסיביות ולהתנהגות מסוכנת. מכיוון שהפסיכופת אינו רגיש לגירויים, הוא זקוק לגירויים תמידיים, מתמשכים ומרגשים. Cleckley, אשר כתב את הספר הקנוני על פסיכופתיה מסכה של שפיות, מדמה את חוסר המנוחה של הפסיכופת לזה של ילדים.¹³ הוא מדמה אותם לנערים מתבגרים הנאלצים לצפות במלך ליר מתחילתו עד סופו או להאזין לסימפוניה התשיעית של בטהובן. קל לדמיין אותם חסרי מנוחה, מצחקקים ומפטפטים על דברים של מה־בכך, מריעים בפראות ושורקים בבוז, ובאופן כללי מתנהלים באופן לא־הולם כדי להפר את השיעמום. בשל דלות הרגשית הפסיכופת אינו מסוגל לחוש סיפוק, הוא משתעמם בקלות, ומשום כך מתקשה להשלים משימות. הוא אינו מסוגל לחשוב בזהירות ובבהירות על עתידו, ונוטה לסכן את עצמו באופן שנראה לא־שפוי או לפחות חסר היגיון נראה לעין. התנהגותו האימפולסיבית מתבטאת במגוון היחסים הקצרים והשטחיים שהוא מנהל ובחוסר יכולת מובהק לעמוד בהתחייבויות ובמחויבויות. הוא אינו מסוגל לדחות פיתויים ודחפים, והתנהגותו בלתי־צפויה ונמהרת. מכך נובע שהפסיכופת מתקשה בהפקת לקחים מעונשים שהוטלו עליו. לא רק שהוא אינו מסוגל לדמיין את עתידו ואת מעשיו לטווח רחוק, הוא גם אינו ירא מפני ענישה ואינו חווה חרדה ופחד – רגשות המפעמים בדרך־כלל באדם נורמלי כאשר הוא מצפה לעונש.

הפסיכופת הינו יצור מניפולטיבי מאוד. ייתכן שהדלות הרגשית המאפיינת אותו מְפנה אנרגיות אחרות לשימוש. רובנו חווים רגשות וחוויות כל הזמן, ואלה שואבים מאיתנו אנרגייה וכוחות נפש. מכיוון שהפסיכופת אינו משתמש באנרגייה שלו למטרות רגשיות, מצטברות בקרבו עתודות של אנרגייה שרובנו חסרים. באנרגיות ובכוחות אלה הוא משתמש

בעורמה ובתחבולנות. מכיוון שהפסיכופת אינו עסוק בחוויותיו הרגשיות, הוא פנוי להבחין – באופן קוגניטיבי אך לא רגשי – בנקודות תורפה ובחולשות של האחר, שאותן הוא מנצל לצרכיו האישיים.¹⁴ באותה מידה הוא יכול להתנהג באופן מקסים ושרמנטי מאוד, אלא שזהו כמובן קסם מפוקפק, שטחי, מידי וזמני, שמטרתו האחת והיחידה היא הפקת הנאה אישית ומיידית. בהיותו חסר מודעות עצמית, הוא משקר ללא הנד עפעף, הוא חלקלק, וסגנון דיבורו קליל ושוטף. לרובנו אין יכולות הקסמה כמו לפסיכופת, מכיוון שאנחנו "קצת ביישנים, קצת נבוכים, חוששים לומר את הדבר הלא-נכון, פוחדים לנפך, קצת נאלמים, נוטים להתערער קלות כאשר תורנו לומר משהו, קצת מעוכבים".¹⁵ סיבות אלה נובעות מחשש חברתי טבעי, מפחד-קהל ומדאגה שמא לא נהיה אהובים. לא כך הפסיכופת שווה-הנפש.

Hare, בספרו ללא מצפון,¹⁶ מספר כיצד נפל בקסמיו של פסיכופת אשר הזמין אותו להרצות בתשלום בכנס שארגן. חצי שנה לאחר הכנס טרם שולם ל-Hare שכרו. לאחר בירור הסתבר שמארגן הכנס נעצר ונאשם בעבירות רבות של הונאה, זיוף וגנבה. התברר שהוא בעל עבר פלילי עשיר, ואף אובחן על-ידי כמה פסיכיאטרים כ"פסיכופת קלסי". את עבודתו כמארגן הכנס השיג על-ידי זיוף מסמכים ומכתבי המלצה. האירוניה שבדבר היא ש-Hare בילה בחברתו של האיש זמן לא-מועט, ואף-על-פי-כן לא זיהה דבר שעורר את חשדו. יתר על כן, Hare אף התעקש לשלם את החשבון בתום הארוחה. אנקדוטה זו מראה שהפסיכופת יכול להיות מקסים ומוליך-שולל עד כדי כך שאפילו מומחה יתקשה לזהותו. בדיקה שטחית של המאפיינים האישיותיים המגדירים פסיכופת מראה כי הם משפיעים לרעה על יחסים בין-אישיים. ללא אפשרות לחוש אמפתיה, אדם אינו מרגיש את האחר ואינו מסוגל לפענחו. אדם קם ממושבו באוטובוס כדי לתת לאישה הרה או לקשיש לשבת מתוך רגש אמפתי. אנו עוזרים זה לזה באורח יומיומי הודות לרגש אמפתי המפעם בנו. סרטים גורמים לנו עצב או שמחה הודות לתחושת אמפתיה. השתתפות בצערם של הורי גלעד שליט והשתתפות במצוקתו-הוא אינם אפשריים ללא רגש אמפתי. בלי חוויות כאלה של אמפתיה לאחר, האחר אינו מצטייר לנו כאדם אמיתי, כמוני וכמוך – בעל רגשות וצרכים, רצונות, חלומות, אכזבות וכדומה. האחר שאיננו חשים כלפיו אמפתיה אינו אלא פיקציה, דמות קרטון שטוחה. אכן, מתברר שקשה לנו יותר לחוש רגשות חמים, רחמניים ואמפתיים כלפי כאבו של אדם רחוק – למשל, כלפי קורבנות של רצח או אונס במוזמביק – מאשר כלפי הקרובים לנו. בהעדר חוויה זו של אמפתיה לא נוכל גם להרגיש צער ועצב כאשר כואב לאהובינו, ולא נוכל להרגיש שמחה כאשר אהובינו שמחים. ללא רגש זה קשה לדמיין יחסים בין-אישיים. גבר אינו אונס את אשתו האהובה כאשר גובר עליו יצרו, בין

14 אומנם הוא מתקשה לזהות פחד ועצב, כמו שנראה בחלק הבא, אך מצליח לזהות, גם אם לא לחוות, רגשות אחרים, כמו כעס, למשל.

15 David T. Lykken, *The Antisocial Personalities* 136 (1995) (התרגום שלי, וכך גם כל התרגומים בהמשך – מ' מ').

16 Robert D. Hare, *Without Conscience: The Disturbing World of the Psychopath Among Us* 112–113 (1993).

היתר מפני שאכפת לו וחשוב לו איך היא מרגישה. תחושת אמפתיה זו אינה אינטלקטואלית גרידא, אלא רגשית. אכפתיות כזו אין הפסיכופת חוה. קשה לדמיין את אימא תרוזה פועלת כפי שנהגה ללא רגש של אמפתיה. קשה לדמיין חיים מוסריים או את המוסר כערך בהעדר רגש אמפתי. אכן, מחקרים פסיכולוגיים תומכים בטענה זו ובחשיבותו של רגש אמפתי להתפתחות מוסרית ולהתנהגות פרו-חברתית.¹⁷ הפילוסוף Williams אמר זאת בתבונה:

"It does not follow from this that having sympathetic concern for other is a necessary condition of being in the world of morality, that the way sketched is the *only* way 'into morality'. It does not follow from what has so far been said; but it is true."¹⁸

מכיוון שהפסיכופת אטום למצוקתו של האחר, העבריינות שלו שונה מזו של העבריין הרגיל. הפסיכופת מחפצן את האחר והופכו לאובייקט, בדומה להתייחסותנו לפרה אשר בכוא העת אנו הופכים לסטייק על הצלחת או לזוג נעליים. האחר הוא אמצעי, ישות נטולת פנים, ולעולם לא תכלית. על-כן העבריינות והאלימות שהפסיכופת מפעיל הינן אינסטרומנטליות יותר מאלה של העבריין הרגיל. Hare מספר על בחור שהיה בדרכו למסיבה והתחשק לו לקנות בירה, אולם כאשר פשפש בכיסו, התברר לו ששכח את הארנק בבית. לאחר שהתלבט קצרות אם כדאי לו לחזור על עקבותיו, הוא החליט בו-במקום לשדוד את החנות הראשונה שתיקרה בדרכו ולהשיג את הבירה אשר לה ייחל. במהלך השוד הוא פצע את המוכר, שהפריע לו בהשגת מטרתו (הבירה), ואחר כך המשיך בדרכו למסיבה.

אף שאדם ומעשה יכולים להיות תגובתיים ותכליתיים בעת ובעונה אחת, ואף שעבריינים פסיכופתים מונעים על-ידי שני סוגי התוקפנות ומשתמשים בשניהם, נטייתם המובהקת לעבריינות תכליתית היא שמבדילה בינם לבין עבריינים אחרים. אלימות תכליתית אינה

Magen Schaffer, Stephanie Clark & Elizabeth L. Jeglic, *The Role of Empathy and Parenting Style in the Development of Antisocial Behaviors*, 55 CRIME & DELINQUENCY 586 (2009); C. Daniel Bateson, Bruce D. Duncan, Paula Ackerman, Terese Buckley & Kimberly Birtch, *Is Empathetic Emotion a Source of Altruistic Motivation?* 40 J. PERS. & SOC. PSYCHOL. 290 (1981); George P. Knight, Lora G. Johnson, Gustavo Carlo & Nancy Eisenberg, *A Multiplicative Model of the Dispositional Antecedents of a Prosocial Behavior: Predicting More of the People More of the Time*, 66 J. PERS. & SOC. PSYCHOL. 178 (1994); Paul A. Miller & Nancy Eisenberg, *The Relationship of Empathy to Aggressive and Externalising/Antisocial Behaviour*, 103 PSYCHOL. BULL. 324 (1988). Jesse J. Prinz, *Is Empathy Necessary for Morality?* in EMPATHY: PHILOSOPHICAL AND PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVES (A. Coplan & P. Goldie eds., forthcoming)

Bernard Williams, *The Amoralist*, in MORALITY: AN INTRODUCTION TO ETHICS 12 (1993).

מלווה בדרך-כלל רגש חזק, והיא מבוקרת, ייעודית ומבוצעת לשם השגת מטרה חיצונית כלשהי, כגון בצע כסף, צורך בסמים או "רדיפת שמלות" (ניסיון "להשיג" נשים תוך ראייתן כאובייקט). הפגיעה באחר היא משנית, היא תוצר-לוואי של המאמץ להשגת יעד סופי אחר. אלימות תגובתית, לעומת זאת, הינה ספונטנית יותר, ונובעת מהתפרצות רגשית, כמו בהקשר של ויכוח סוער או כתגובה על פרובוקציה או עלבון. במחקר משנת 1987 נמצא כי 31.7% מהעבריינים הלא-פסיכופתים חוו רגשות חזקים במסכת העברה, כגון קנאה וזעם, לעומת 2.4% מהפסיכופתים.¹⁹ כמו-כן נמצא כי 45.2% מהפסיכופתים ביצעו עברות לשם רווח חומרי או כנקמה, לעומת 14.6% מהעבריינים הלא-פסיכופתים.²⁰ מחקר משנת 1996 אישר ממצאים אלה, ומצא שקורבנותיהם של עבריינים פסיכופתים נוטים להיות זרים, בעוד רוב קורבנותיהם של עבריינים לא-פסיכופתים מקיימים או קיימו מערכות יחסים רגשיות עם העבריינין.²¹

במחקר על הריגה (homicide), משנת 2002,²² נמצא כי כמעט כל הפסיכופתים שנבדקו (93.3%) הרגו כאמצעי לשם השגת מטרה אחרת. כלומר, הסיכוי שפסיכופת יהרוג לשם השגת מטרה אחרת גבוה פי שניים מהסיכוי שעבריינין לא-פסיכופת יפעל כך. עבריינים שאינם פסיכופתים ביצעו אף הם הריגות למטרות שונות, אך לא נראתה נטייה או העדפה לאלימות תכליתית כמו בקרב פסיכופתים. לדוגמה, עבריינין פסיכופת הודה כי החליט לרצוח את חברתו לשעבר מכיוון שהיא הפריעה ליחסיו עם חברתו החדשה. הריגתה של החברה הקודמת פתרה את הבעיה. התגרות מצד הקורבן אינה רלוונטית לעבריינות הפסיכופתית. האינסטרומנטליות של ההתנהגות הפסיכופתית נצפית גם במעבדה באמצעות "דילמת האסיר". בדילמה זו מוצגים שני שחקנים, אשר בוחרים, באופן עצמאי אך בו-זמני, אם לשתף פעולה עם האחר או לערוק. קיימות ארבע אפשרויות: (א) שחקן 1 ושחקן 2 משתפים פעולה; (ב) שחקן 1 משתף פעולה ושחקן 2 עורק; (ג) שחקן 1 עורק ושחקן 2 משתף פעולה; (ד) שני השחקנים עורקים. שיתוף-פעולה הדדי מזוהה עם חברות, אהבה, אמון ומחויבות, בעוד עריקה משותפת משויכת לרגשות של שנאה ודחייה. שיתוף-פעולה של אחד ועריקה של האחר מולידים תחושת כעס אצל משתף-הפעולה, וחרדה, אשם או התרוממות-רוח אצל העורק, בשל הצלחתו בניצול האחר לתועלתו האישית.

האסטרטגיה המיטבית במשחק חוזר ונשנה ממין זה היא מידה כנגד מידה: בתחילה משתפים פעולה, ואז פשוט גומלים לאחר על בחירתו מהסיבוב הקודם. אסטרטגיה זו מניבה תוצאות חיוביות שמוכיחות כי שיתוף הדדי מועיל לאורך זמן. יש משתתפים שמרגישים כי יש להעניש על עריקה ולגמול על שיתוף, בעוד אחרים מחשבים את פעולותיהם לפי מקסום שכר כולל.

19 Sherrie Williamson, Robert D. Hare & Stephen Wong, *Violence: Criminal Psychopaths and Their Victims*, 19 CAN. J. BEHAV. SCI. 454 (1987)

20 שם, בעמ' 457.

21 Dewey G. Cornell, Janet Warren, Gary Hawk, Ed Stafford, Guy Oram & Denise Pine, *Psychopathy in Instrumental and Reactive Violent Offenders*, 64 J. CONSULT. & CLIN. PSYCHOL. 783 (1996).

22 Michael Woodworth & Stephen Porter, *In Cold Blood: Characteristics of Criminal Homicides as a Function of Psychopathy*, 111 J. ABNORM. PSYCHOL. 436 (2002)

נמצא כי משתתפים בעלי ניקוד גבוה בכלי המבחן פסיכופתיה,²³ בעיקר גברים, ערקו לעיתים קרובות יותר ושיתפו פעולה לאורך זמן קצר יותר. נוסף על כך, ההסתברות שמתנתף בעל ניקוד פסיכופתי גבוה יערוק לאחר שיתוף פעולה מצד שותפו הייתה גבוהה באופן משמעותי בהשוואה למשתתפים בעלי ניקוד פסיכופתי נמוך. כמו כן נצפתה אצל משתתפים בעלי ניקוד פסיכופתי גבוה פעילות פחותה באזור האמיגדלה כתגובה על עריקה של שותף, כלומר, התניה אוורסיבית פחותה לתוצאות אלה.²⁴ לעומתם, אצל משתתפים בעלי ניקוד נמוך נצפתה פעילות מוגברת באזור האמיגדלה כתגובה על עריקה של שותף. נוסף על כך, אצל משתתפים בעלי ניקוד נמוך בפסיכופתיה נראתה פעילות פחותה באזורי הקורטקס האורביטופרונטלי כאשר הם בחרו לשתף פעולה, ופעילות פחותה באזורי הקורטקס הדורסולטרלי הפּרָה-פרונטלי והקורטקס הסינגולטום הרוסטרלי-הקדמי (ACC) כאשר הם בחרו לערוק. כלומר, למשתתפים בעלי ניקוד נמוך בפסיכופתיה יש הטיה רגשית לכיוון שיתוף, שניתן להתגבר עליה רק באמצעות שליטה קוגניטיבית מאומצת. לעומת זאת, בקרב משתתפים בעלי ניקוד גבוה קיימת הטיה הפוכה לכיוון עריקה, שגם אותה ניתן לעקוף אך רק במאמץ קוגניטיבי רב.²⁵

מחקר זה מצביע על כך שגם בקרב כלל האוכלוסייה, ולא רק בקרב עבריינים, אנשים בעלי תכונות פסיכופתיות נוטים להתנהגות אינסטרומנטלית. לאנשים אלה קל יותר לראות את האחר ככלי וכישות נטולת פנים, שאפשר לעשות בה שימוש על-מנת להשיג הישגים אישיים. אף שהתנהגות זו נראית שכיחה במעגלים מסוימים, כגון עולם העסקים, מדובר בדרך-כלל בהתנהגות נקודתית בלבד, וברור שאם רוב האנשים יתנהגו כך רוב הזמן, יהיה קשה לנהל חברה בעלת חוקים ואמות-מוסר. שיתופיות והסתמכות הדדית, וכן אמפתיה, הן ה"דבק" שיוצר חברה. לפסיכופת אין ה"דבק" הזה, ועל-כן הוא אינו חלק ממשי מהחברה. על הפסיכופת, בניגוד לרובנו, לא מופעל הלחץ או הדוחק הרגשי להתנהג באופן נורמטיבי בהתאם לכללים חברתיים מוסכמים. המשורר ג'ון דון אמר: "שום אדם אינו אי."²⁶ ובכן, הפסיכופת הינו אי. הוא מנותק מזולתו. הוא אינו נאמן לאיש, גם לא לעצמו. הפסיכופת, לא כמו עבריינים אחרים, חסר כל קוד מוסרי או בחירה מוסרית, ואינו מתחייב לשום ערך, אף לא לערכים המיוחסים לכנופיות פשע או לארגוני מאפיה. מתברר שרוב

23 מדובר בכלי אבחון בשם Levenson, המיועד לנבחנים לא-מוסדיים, כלומר, לנבחנים מהקהילה - במקרה זה מקהילת אוניברסיטת אמורי, אטלנטה, ארצות-הברית. ראו: James K. Rilling et al., *Neural Correlates of Social Cooperation and Non-Cooperation as a Function of Psychopathy*, 61 BIOL. PSYCHIAT. 1260 (2007).

24 התניה אוורסיבית היא תגובה שלילית נלמדת על גירוי מסוים כתוצאה מזיווג של הגירוי עם גירוי מכאיב או לא-נעים אחר. כלומר, אדם לומד להימנע, למשל, מגירויים המלווים כאב, דוגמת ענישה. התניה אוורסיבית פחותה משמעה סלידה נמוכה מזו הצפויה כתוצאה מהגירוי המכאיב.

25 James K. Rilling et al., *Neural Correlates of Social Cooperation and Non-Cooperation as a Function of Psychopathy*, 61 BIOL. PSYCHIAT. 1260 (2007).

26 "No man is an island".

העבריינים (הלא-פסיכופתים) מחויבים ונאמנים לקוד התנהגותי ומוסרי כלשהו. Hare, ממציא הכלי האבחוני לפסיכופתיה, כתב:

"האם אכן קיים קוד של כבוד בין גנבים? גרד את פני השטח של האסיר הממוצע ותמצא קוד מוסרי כלשהו – לאו דווקא הקוד של הזרם המרכזי בחברה, ועם זאת קוד מוסרי, בעל חוקים ואיסורים משלו. עבריינים אלה, למרות סכסוכם עם חלק מכלליה ומערכיה של החברה, עשויים בכל־זאת להיות נאמנים לכללים של קבוצתם – של השכונה, של המשפחה המורחבת או של הכנופיה. כך שהמשמעות של היות עברייין אינה חיים נטולי מצפון או אפילו רמת חברות נמוכה."²⁷

טווח האפשרויות ההתנהגותיות של הפסיכופת שונה מזה של האדם הרגיל. התפריט שלו כולל התנהגויות מתועבות שלא יעלו על דעתנו, או שאם יעלו, נדכאם באופן מיידי. לעומת זאת, התנהגויות שבסיסן התחשבות באחר, כגון ויתור על רצונות אישיים לטובת האחר או לטובת הכלל, אינן מתעוררות כלל בראשו של הפסיכופת. אדישותו של הפסיכופת ושוויון־הנפש שלו אינם החלטה רציונלית, אלא נובעים מאי־יכולתו לחוות את מצוקתו של האחר באופן אמפתי.

פרק ב: הפתולוגיה של מוח הפסיכופת

מחקרים בדימות מוח מראים כי אזורים מסוימים במוחו של הפסיכופת אינם יעילים ואינם אפקטיביים בעיבוד רגשות. מחקרים אלה מצביעים על בסיס נוירופיזיולוגי לקיום דלות רגשית המאפיינת את הפסיכופת, כגון העדר יכולת אמפתית. נכות זו עלולה לנבוע מפגמים באזורים מסוימים של המוח האחראים לעיבוד רגשות או מכשלים בתקשורת בין אזורים אלה לבין אזורים אחרים במוחו, שאינם מאפשרים העברה מיטבית של מידע רגשי. אומנם, לפסיכופת יש יכולת קוגניטיבית לעבד את המציאות כמות שהיא, אך חסרות לו יכולות של תפקוד מנטלי הוליסטי. חסר אצלו הקשר המאפשר יכולת שיפוטית. קשר זה, האחראי לעיבוד מידע קוגניטיבי יחד עם עיבוד מידע רגשי, הינו חיוני לשיפוט מוסרי מיטבי. בהעדר היסוד הרגשי, השיפוט המוסרי ריק מתוכן. רציונליות ללא רגשות היא עיוורת,²⁸ ושיפוט שאין בו עומק רגשי אינו רציונלי.

27 HARE, לעיל ה"ש 16, בעמ' 83.

28 Tomkins, 1962, מצוטט אצל: Peter Salovey, Brian T. Detweiler-Bedell, Jerusha B. Detweiler-Bedell & John D. Mayer, *Emotional Intelligence*, in HANDBOOK OF EMOTIONS 533, 535 (Michael Lewis, Jeannette M. Haviland-Jones & Lisa Feldman Barret eds., 2008).

כפי שכתב גולמן, "בריקוד הצמוד של ההרגשה והחשיבה, היכולת הרגשית מנחה את החלטותינו המתקבלות מרגע לרגע, תוך שהיא פועלת יד-ביד עם המוח הרציונאלי, ומקנה יכולת למחשבה עצמה"²⁹. גולמן הוסיף כי היכולת לייחס ערכים לבררות שונות מבחינה את האדם ממחשב. כן נאמר שמחשבה נטולת רגשות אינה לוגית לעיתים, ועלולה להתדרדר לאי-בהירות אינטלקטואלית.³¹ עצם ההתעלמות מרגשות עלולה לפגום בתהליך החשיבה.³² על-כן ברור שתפקוד רגשי לקוי ישפיע לרעה על היכולת לקבל החלטות באופן רציונלי. יתר על כן, המוסר עצמו מבוסס על יכולות רגשיות. למשל, היכולת לחוש אמפתיה למצוקת האחר גורמת לחוויה אישית לא-נעימה, אשר דומה למצוקת האחר ומניאה את האדם מלנקוט את ההתנהגות שגורמת למצוקה כזו. נוסף על כך, רגישות לגינוי חברתי הינה הכרחית להתפתחות מוסרית. בלעדיה לא יושפע הילד מהגינוי שהוריו מבטאים לנוכח מעשים הנחשבים אסורים או לא-ראויים. כמו-כן, החרדה שאנו חשים בעת ביצוע עוולה, או עוד בתהליך שקילת ביצועה, משרתת מטרה אוורסיבית מוסרית חשובה.

חלק זה של המאמר יעסוק בשני אזורים במוח – האמיגדלה (הקדומה מבחינה אבולוציונית) והקורטקס הפְּרֶה-פרונטלי הוונטרומדיאלי (ventromedial prefrontal cortex; להלן: VMPC), אשר אחראי למיוזג מידע קוגניטיבי ואמוציונלי. המערכת העצבית מצויה בקורטקס הפְּרֶה-פרונטלי – בעיקר בחלק הוונטרומדיאלי – אשר מקבל אותות מאזורים תחושתיים, מאזורים של ויסות ביולוגי ומאזורים של סיווג חוויות-עבר (בהתאם לרלוונטיות שלהן), וקשור ישירות לתגובות מוטוריות וכימיות. האמיגדלה הינה חלק מהמערכת הלימבית, אשר מעורבת בבקרת תגובות אוטונומיות לא-רצוניות. מחקרים קושרים אותה למצבי-רוח, לרגשות ולזכרונות רגשיים וכן לעיבוד תגובות רגשיות על גירויים סביבתיים. מחקרים בדימות מוח מראים כי התפקוד באזורים אלה לקוי אצל פסיכופתים.

הדיון לא יתמקד אך ורק במחקרים שנעשו בקרב פסיכופתים, אלא גם במחקרים שנערכו בקרב אנשים בעלי פגיעות באזורים אלה של המוח. מחקרים אלה מראים ליקויים תפקודיים דומים לאלה הנמצאים בקרב פסיכופתים. ראשית, אדון בתפקידה של האמיגדלה בויהוי רגשות פחד אצל הזולת. לאחר-מכן אדון בהשפעה של רווחים והפסדים על קבלת החלטות בקרב אנשים בריאים ובקרב פסיכופתים, ובהבדלים בתפקוד המוחי בין פסיכופתים לבין אנשים בריאים. כמו-כן אדון בחוסר העקביות בקשת ההחלטות שהפסיכופת מקבל. לבסוף אתייחס לתועלתנות שמניעה את הפסיכופת ולקשר שלה לתפקוד לקוי של ה-VMPC. המחקרים שאציין מצביעים על ליקוי תפקודי חמור בקרב פסיכופתים, אשר משבש באופן אקוטי את היכולת להיות מושפע מהחוק ומהמוסר.

29 גולמן, לעיל ה"ש 1, בעמ' 42.

30 שם, בעמ' 68.

31 CAROL MAGAI & JEANNETTE HAVILAND-JONES, THE HIDDEN GENIUS OF EMOTION: LIFESPAN TRANSFORMATIONS OF PERSONALITY 355 (Cambridge University Press 2002).

32 שם.

1. תפקידה של האמיגדלה בזיהוי פחד

מחקרים בדימות מוח מראים כי האמיגדלה במוחו של הפסיכופת קטנה באופן משמעותי מהאמיגדלה במוחו של אדם נורמלי. כן נמצא מתאם בין נפח מוקטן של האמיגדלה לבין תוצאות גבוהות ב-PCL-R.³³ המתאמים המובהקים ביותר נמצאו בקשר להיבטים הרגשיים והבין-אישיים של פסיכופתיה. מדידת נפח המוח באמצעות MRI מצאה כי הפרעת פסיכופתיה קשה קשורה לנפח מופחת של האמיגדלה.³⁴ דימות תפקודי מצביע על מתאם בין תפקוד פגום של האמיגדלה לבין תוצאות גבוהות ב-PCL-R.³⁵ כלומר, מחקרים רבים וטכנולוגיות שונות מצביעים על מתאם כבד-משקל בין פסיכופתיה לבין פגמים באמיגדלה.

ממצאים אלה אינם מספקים לנו אטיולוגיה של פסיכופתיה, כלומר, הם אינם מצביעים על כך שהגורם להפרעה הינו ביולוגי. אולם הם מוכיחים שפסיכופתיה אינה הפרעה התנהגותית גרידא. אישוש הטענה כי פסיכופתיה הינה הפרעה מולדת או אורגנית מצריך מחקרים אורכיים אשר יעקבו במשך שנים רבות אחר ילדים בעלי תכונות או נטיות פסיכופתיות. מכיוון שהכלים המאבחנים נטיות ותכונות פסיכופתיות בקרב ילדים הינם חדשים ושנויים במחלוקת (בשל התיוג השלילי הכרוך באבחון), ניאלץ להמתין עוד כעשור לפחות בטרם יהיו בידינו תוצאות משמעותיות. ברם, הפתולוגיה במוח העבריין הפסיכופת מהווה ראיה הנוגדת את הטענה שעבריינים פסיכופתים הם בסך-הכל אנשים שבחרים להתנהג כפי שבא להם מבלי להתייחס לאינטרסים ולצרכים של אחרים. אילו היו הפסיכופתים סתם מורדים חברתיים, סביר להניח שלא היינו רואים אצלם פגמים מוחיים ברמות שנמצאו. במקרה כזה סביר שהממצאים היו דומים לאלה של עבריינים שאינם פסיכופתים.³⁶ אך לא כך הדבר, ובדיון להלן אמחיש זאת.

האמיגדלה מעורבת בזיהוי פחד אצל האחר. מבחינה אבולוציונית, לזיהוי זה יש ערך הישרדותי, מכיוון שפחד של האחר עשוי להצביע על סכנה. כדי לשרוד, האייל, למשל, חייב להיות מסוגל לזהות סכנה, כגון טורף מתקרב. יכולת זו, המפעילה את מנגנון "הילחם או ברח" (Fight or Flight), מחייבת בראש ובראשונה זיהוי סימני התנהגות מסוכנים אצל האחר. ברם, לא תמיד האייל המסוים רואה את הטורף בעצמו. משום כך הוא נזקק ליכולת

33 Yaling Yang, Adrian Raine, Katherine L. Narr, Patrick Colletti & Arthur W. Toga, *Localization of Deformations Within the Amygdala in Individuals with Psychopathy*, 66 ARCH. GEN. PSYCHIAT. 986 (2009).

34 J. Tiihonen et al., *Amygdaloid Volume Loss in Psychopathy*, SOCIETY FOR NEUROSCIENCE ABSTRACTS 2017 (2000).

35 Rilling, לעיל ה"ש 25.

36 אכן, ברוב מחקרי המוח הנעשים בקרב עבריינים פסיכופתים, קבוצת הביקורת היא של עבריינים שאינם פסיכופתים. לפי מחקרים אלה, מוחו של העבריין הלא-פסיכופת דומה יותר למוח של אנשים שאינם עבריינים מאשר למוחו של הפסיכופת. ראו, למשל: Kent A. Kiehl et al., *Limbic Abnormalities in Affective Processing by Criminal Psychopaths as Revealed by Functional Magnetic Resonance Imaging*, 50 BIOL. PSYCHIAT. 677 (2001).

לזהות הבעות פחד אצל חבריו הסמוכים לו, שכן פחד של אייל אחד מסמל זיהוי סכנה בטווח המחיה. היכולת לזהות פחד אצל האחר קשורה באופן עקיף להתפתחות היכולת לחוש אמפתיה, הואיל ושתי יכולות אלה מחייבות רגישות לחוויות של הזולת ויכולת לייחס לו רגשות. מחקרים רבים מעגנים את תפקידה של האמיגדלה בזיהוי סכנה מתוך מגוון גירויים, במיוחד גירויים חזותיים, כגון הבעות-פנים.

ס' פ', חולה עם פגיעה דו-צדדית באמיגדלה (אמיגדלה ימנית הוסרה, ונמצאו נגעים בכל השמאלית), הציגה ליקוי חמור באומדן הבעות-פנים של פחד.³⁷ בניסוי התניה שצירף גירוי חזותי (ריבוע כחול) לשוק חשמלי, לא נצפתה אצל ס' פ' עלייה במוליכות החשמלית של העור בתגובה על הגירוי החזותי, וזאת בניגוד לנבדקי-בקרה.³⁸ ממצא זה מהווה ראיה לפגיעה בלמידת תגובת פחד מותנית הקשורה לפגיעה באמיגדלה. לעומת זאת, הפגיעה לא השפיעה על התפיסה, כלומר, על הרכיב הקוגניטיבי. ס' פ' תיארה את הניסוי והסבירה באופן רציפני מה היה אמור להפחיד אותה. היא אמרה, למשל, "ידעתי שהייתה ציפייה שהריבוע הכחול, בנקודה מסוימת בזמן, יביא בעקבותיו אחד מהשוקים החשמליים".³⁹ כלומר, נראה שהאמיגדלה משפיעה על תגובות פיזיולוגיות רגשיות, ולא על ידע קוגניטיבי. פגיעה באמיגדלה פוגעת ביכולת ללמוד לקשר בין גירוי מותנה (הריבוע הכחול) לבין גירוי מכאיב שאינו מותנה (השוק החשמלי). מכאן נובע שעם פגיעה כזו קשה לאדם ללמוד לפחוד מהגירוי האוורסיבי הלא-מותנה – השוק החשמלי. המסקנה המתבקשת היא שליקוי באמיגדלה פוגע ביכולת לפחוד כתוצאה מהתניה, ולא ביכולת לחוש פחד טבעי. כפי שנראה בהמשך, תוצאות דומות נצפו בקרב פסיכופתים. דהיינו, המחקרים בקרב פסיכופתים מראים תגובות פיזיולוגיות רגשיות לקויות על התניה שאמורה לעורר פחד, בדומה לפגועי-אמיגדלה שאינם פסיכופתים.

נמצא שפסיכופתים מתקשים לעבד רגשות המומחשים באמצעות הבעות-פנים, במיוחד הבעות המשקפות פחד או עצב. פגם זה נקשר לתפקוד לקוי של האמיגדלה במוחו של הפסיכופת. במחקרים שבהם צפו המשתתפים בפרצופים שונים המביעים מגוון של רגשות, נמצא שפסיכופתים בוגרים וילדים בעלי נטיות פסיכופתיות מתקשים בזיהוי הבעות-פנים של פחד או עצב. פסיכופתים בוגרים הצליחו לזהות הבעות של פחד או עצב, אך רק כאשר ההבעה הייתה מובהקת וחד-משמעית, וגם אז התגלו טעויות רבות ביותר. במקביל נחשפו בקרב נבדקים אלה ראיות לתפקוד לקוי של האמיגדלה. ילדים בעלי נטיות פסיכופתיות טעו הרבה יותר מילדים רגילים בזיהוי הבעות של פחד ושל עצב.⁴⁰

Adam K. Anderson & Elizabeth A. Phelps, *Expression Without Recognition: Contributions of the Human Amygdala to Emotional Communication*, 11 *PSYCHOL. SCI.* 106 (2000).

Elizabeth A. Phelps, *Emotion and Cognition: Insights from Studies of the Human Amygdala*, 57 *ANN. REV. PSYCHOL.* 27, 30 (2006).

שם. 39

R.J.R. Blair, E. Colledge, L. Murray & D.G.V. Mitchell, *A Selective Impairment in the Processing of Sad and Fearful Expressions in Children with Psychopathic Tendencies*, 29 *J. ABNORM. CHILD PSYCHOL.* 491 (2001); Quinton Deeley et al., *Facial Emotion Processing in Criminal Psychopathy*, 189 *BRIT. J. PSYCHIAT.* 533 (2006).

במחקר שנערך בקרב ילדים עם הפרעות התנהגות ובעלי תכונות של קשיחות ודלות רגשית חמורה נמצא כי פעילות האמיגדלה בזמן זיהוי הבעות פנים מפוחדות הייתה נמוכה מזו שנרשמה אצל משתתפי הביקורת.⁴¹ מחקר זה מצביע על מתאם בין העוני הרגשי המאפיין את הפסיכופת לבין הפעילות הלקויה של האמיגדלה. כן מצביע המחקר על מתאם בין שני אלה לבין חוסר יכולתם של פסיכופתים להימנע מפעולות הגורמות לפחד או לעצב אצל האחר, דהיינו, להימנע מהתנהגות לא מוסרית. ממצאים אלה מוכיחים כי הפסיכופת אינו חווה פחד באופן רגיל. נראה שזיהוי פחד אצל האחר הכרחי להברות וליכולת לחוות אמפתיה.

במחקר משנת 2002 נמצא כי פסיכופתים אטומים לא רק להבעות פנים של פחד, אלא גם לקולות המביעים פחד.⁴² המחקר בדק את יכולותיהם של בוגרים פסיכופתים לזהות רגשות שמובעים באמצעים קוליים. נמצא כי לפסיכופתים יש ליקוי חמור בזיהוי פחד המובע בקולו של האחר. כן נמצא מתאם בין ליקוי בזיהוי קול עצוב לבין ניקוד גבוה ב-PCL-R. מחקר זה מוסיף עוד נדבך למחקרים המצביעים על אטימותו של הפסיכופת להבעות של עצב ושל פחד אצל האחר (אשר באה לידי ביטוי גם בתגובות אוטונומיות נמוכות וגם בתפקוד נמוך של האמיגדלה). ללא יכולת לזהות פחד ועצב, אין הפסיכופת לומד להירתע מפעולות הפוגעות באחר.

זיהוי רגש בהאזנה למוזיקה מפחידה הוא פן נוסף של זיהוי גירויים רגשיים הקשור לתפקוד האמיגדלה.⁴³ באחד המחקרים נבדקה חולה (ס' מ') שלקתה בנוק מלא ודו-צדדי באמיגדלה בלבד, ללא שום נזק באזורים אחרים באונה הטמפורלית. במחקרים קודמים נמצא כי ס' מ' מתקשה לזהות הבעות פנים המביעות עצב או פחד, אך מזהה הבעות של שמחה.⁴⁴ במחקר הנוכחי נמצא כי ס' מ' מתקשה לזהות מוזיקה עצובה ומפחידה, עד כדי זיהוי מוזיקה מפחידה כמוזיקה שלווה – טעות שלא נצפתה בקרב נבדקי הבקרה.⁴⁵ סביר להניח שתוצאות דומות יתגלו בקרב פסיכופתים, שכן בדומה לס' מ', הם מתקשים בזיהוי רגשות של פחד ושל עצב בהבעות פנים ובקולות.

במחקר דומה עם פסיכופתים בדקו חוקרים את רפלקס העירור (startle reflex), הנמדד על-ידי תגובה של מצמוץ על גירויים מאיימים. רפלקס העירור נחשב תגובה הגנתית אוטומטית על גירויים מאיימים, כגון רעש חזק או דמות הנעה במהירות בסרט אימה. תגובה זו עשויה להתגבר אם ניחשף לאיומים נלמדים לפני גירוי העירור. כך, למשל, המוזיקה המצמררת הנשמעת בסרטי אימה, דוגמת "פסיכו", מגבירה את תגובת העירור ויוצרת

- Alice P. Jones et al., *Amygdala Hypoactivity to Fearful Faces in Boys with Conduct Problems and Callous-Unemotional Traits*, 166 AM. J. PSYCHIAT. 95 (2009) 41
- R. James R. Blair et al., *Turning a Deaf Ear to Fear: Impaired Recognition of Vocal Affect in Psychopathic Individuals*, 111 J. ABNORM. PSYCHOL. 682 (2002) 42
- Nathalie Gosselin, Isabelle Peretz, Erica Johnsen & Ralph Adolph., *Amygdala Damage Impairs Emotion Recognition from Music*, 45 NEUROPSYCHOLOGIA 236 (2007) 43
- Ralph Adolphs et al., *Impaired Recognition of Emotion in Facial Expressions Following Bilateral Damage to the Human Amygdala*, 372 NATURE 669 (1994) 44
- Gosselin et al., *לעיל ה"ש 43*. 45

אותה עוד לפני ההתרחשות המפחידה. התגובה מתגברת כאשר הנבדק מפוחד, ופוחתת כאשר הוא מרגיש טוב. במחקרים התבקשו המשתתפים לצפות בתמונות המראות אירועים או אובייקטים נעימים (עירום), ניטרליים (כלי מטבח) ולא-נעימים (הטלת מום, ברוטליות פיזית). כצפוי, משתתפי-הביקורת הראו תגובת עירור מוגברת כאשר צפו בתמונות לא-נעימות, תגובה בינונית כאשר צפו בתמונות ניטרליות, ותגובה מופחתת כאשר צפו בתמונות נעימות. תגובת העירור בקרב המשתתפים הפסיכופתים, לעומת זאת, הייתה פחותה בעת צפייה בתמונות נעימות ובתמונות לא-נעימות כאחת, בהשוואה לתמונות ניטרליות.⁴⁶

תוצאות דומות נמצאו בקרב פסיכופתים בניסוי שבדק דמיון של חוויות נעימות או מרגיעות ושל חוויות מפחידות. המשתתפים התבקשו לדמיין את עצמם מתקלחים כשהם מצויים לבד בבית, כשלפתע הם שומעים רעשים של פריצת דלת הכניסה. דוגמות נוספות כללו נאום לפני קהל רב, צפייה בחבר שמעורב בתאונת-דרכים, טיפול שיניים כואב וכדומה. המשפטים שניתנו להם עירבו תיאורים של תגובות אוטונומיות על הסיטואציה, כגון "ליבי פועם", ותיאורים של תגובות התנהגותיות, כגון "אני דרוך". בקרב משתתפי-הביקורת נצפו תגובות פיזיולוגיות עוצמתיות על דימויים מפחידים בהשוואה לתגובותיהם על הדימויים הניטרליים, ואילו בקרב פסיכופתים נצפו שינויים פיזיולוגיים נמוכים באופן משמעותי בין תגובותיהם על הדימויים הניטרליים לבין תגובותיהם על הדימויים המפחידים.⁴⁷

מחקר נוסף נערך במטרה לבדוק את הקשר בין האמיגדלה לבין יכולת העיבוד של מילים רגשיות. במסגרת מטלה של קבלת החלטות רגשיות צפו המשתתפים בסדרות של שלוש מילים בעלות קונוטציות לא-נעימות (לדוגמה, ייסורים, פוליו, רצח, חדר מתים) ובסדרות של שלוש מילים ניטרליות (כגון רוח, חליפה, צעד, מגף). בכל סדרה התבקשו המשתתפים לבחור את המילה הפחות-נעימה או את המילה הפחות-ניטרלית, בהתאמה. במטלת הזיכרון באותו מחקר התבקשו המשתתפים לזהות מילים שהוצגו במטלת ההחלטות הרגשיות. מחקר זה אישר ממצאים קודמים, בהוכיחו כי האמיגדלה מסייעת באחסון זיכרון לטווח ארוך, אך אינה מסייעת באחסון זיכרון לטווח קצר של חומר בעל משמעות רגשית. כן אושש תפקודה הייחודי של האמיגדלה בהערכה של מילים שאינן נעימות אך לא בהערכת מילים ניטרליות.⁴⁸ הווה אומר, האמיגדלה חיונית לעיבוד רגשי לקסיקלי.

מחקרים שנעשו בקרב פסיכופתים הראו ממצאים דומים. החוקרים בדקו את הפעילות החשמלית המוחית בזמן עיבוד קוגניטיבי של גירויים סמנטיים, וזאת בעזרת טכנולוגיית

46 Christopher J. Patrick, Margaret M. Bradley & Peter J. Lang, *Emotion in the Criminal Psychopath: Startle Reflex Modulation*, 102 J. ABNORM. PSYCHOL. 82 (1993)

47 Christopher J. Patrick, Bruce N. Cuthbert & Peter J. Lang, *Emotion in the Criminal Psychopath: Fear Image Processing*, 103 J. ABNORM. PSYCHOL. 523 (1994)

48 Matthias H. Tabert et al., *Differential Amygdala Activation During Emotional Decision and Recognition Memory Tasks Using Unpleasant Words: An fMRI Study*, 39 NEUROPSYCHOLOGIA 556 (2001)

פוטנציאל קשור-אירוע (ERP — event-related potential). המשתתפים התבקשו לומר אם המילים שהוצגו לפנייהם הן מילים ניטרליות (כיסא) או רגשיות (אהבה או שנאה). אנשים בריאים זיהו מילים רגשיות מהר יותר מאשר מילים ניטרליות. מלבד זאת, תגובת ה-ERP שלהם הייתה גבוהה יותר לגבי מילים רגשיות מאשר לגבי מילים ניטרליות. בניגוד להם, תגובתם של פסיכופתים על מילים רגשיות ועל מילים ניטרליות הייתה זהה, הן מבחינת זמן התגובה והן מבחינת ה-ERP.⁴⁹ כפי שציינתי, הפסיכופת יודע את המילים, אך לא את ה"מוזיקה" המסתתרת מאחוריהן. משמעותן של המילים שלמה אצלם כנראה, אך הקונוטציות הרגשיות או מרכיב ההניעה חסרים.⁵⁰

מחקרים שנעשו בקרב אנשים אשר אינם פסיכופתים אך לוקים בפגיעות מוח תומכים בממצאים לגבי תפקודו הלקוי של הפסיכופת בזיהוי ובהבנה של רגשות אצל הזולת. מחקרים אלה מראים כי לא רק האמידלה מעורבת בעיבוד רגשות, אלא גם ה-VMPC. במחקר שבדק את יכולתם של פגועי-VMPC לפענח הבעות של רגש אצל האחר והתייחסויות-גומלין חברתיות נמצא כי הם מתקשים בהבנת הבעות של רגש שאינן מילוליות. משתתפים פגועי-VMPC התקשו להתאים ציורים של הבעות-פנים, מחוות או תנוחות גוף לרגש המובע בהן. כמו-כן הם התקשו לפרש רגשות על-פי התנהגותן של דמויות בסיפור, וכן להשלים סדרה של ציורים שתיארו התייחסות-גומלין חברתית אשר חוליות אחדות חסרו בה. נמצא גם שהבעיות המתגלעות במישור האינטליגנציה החברתית אינן קשורות לבעיות קוגניטיביות. לסיכום, מסתבר שהבעיה הרגשית בקרב פגועי-VMPC מתבטאת גם בתפיסת רגשות וגם בפירושם.⁵¹

- Kent A. Kiehl, Robert D. Hare, John J. McDonald & Johann Brink., *Semantic and Affective Processing in Psychopaths: An Event-Related Potential (ERP) Study*, 36 *PSYCHOPHYSIOLOGY* 765 (1999). נוסף על כך נמצא כי לפסיכופתים יש קושי בזיהוי מילים מופשטות (צדק) יחסית למילים מוחשיות (שולחן). פסיכופתים טעו בזיהוי של מילים מופשטות יותר מאשר משתתפי-ביקורת, ותגובתם על מילים אלה הייתה איטית יותר מתגובתם על מילים מוחשיות. נוסף על כך, מחקרים בדימות מוח מראים כי האונה הימנית היא האחראית לעיבוד ולסיווג של מידע מופשט, ותפקודה בקרב פסיכופתים אכן לקוי, וכך גם תפקודו של הרכס האנטריורי הסופריורי הטמפורלי הימני. Kent A. Kiehl et al., *Temporal Lobe Abnormalities in Semantic Processing by Criminal Psychopaths as Revealed by Functional Magnetic Resonance Imaging*, 130 *PSYCHIAT. RES.: NEUROIMAGING* 297 (2004).
- John H. Johns & Herbert C. Quay, *The Effect of Social Reward on Verbal Conditioning in Psychopathic and Neurotic Military Offenders*, 26 *J. CONSULT. & CLIN. PSYCHOL.* 217, 217 (1962).
- Linda W.Y. Mah, Miriam Courtney & Jordan Grafman, *Deficits in Social Knowledge Following Damage to Ventromedial Prefrontal Cortex*, 17 *J. NEUROPSYCH. & CLIN. NEUROSCI.* 66 (2005).

2. רווחים והפסדים

מחקרים מראים כי להפסדים פוטנציאליים יש השפעה פסיכולוגית גדולה יותר על התנהגותו של האדם הנורמלי מאשר לרווחים פוטנציאליים.⁵² זו אחת הסיבות לכך שאנו משתמשים בענישה תוך ציפייה שלאמצעי זה תהיה השפעה של ממש על הנענש, אשר תניא אותו מלחזור על פעולה ממין זה בעתיד. ברור שאי-מסוגלות ללמוד ולהפיק לקחים מענישה לא תאפשר לאדם להימנע בעילות מפעולות המניבות נזקים, כגון פשיעה. אטען כאן כי יכולתם של פסיכופתים ללמוד מכאב, מהפסדים ומענישה הינה פגומה. אי-יכולת מובהקת זו מסבירה, לפחות באופן חלקי, את התנהגותו הא-סוציאלית של הפסיכופת. בפרק זה אשתדל להוכיח כי לפגם זה יש בסיס נוירופיזיולוגי. ראוי להדגיש כי הנחת-יסוד זו אינה מתימרת להצביע על הסיבה להפרעת הפסיכופתיה, אלא להוות ראיה לכך שלפסיכופת פשוט אין היכולת הבסיסית להפיק דבר מענישה, ועל-כן אין לראותו כמי שמסרב או מתנגד ללמוד מענישה.

חוקרים אחדים טוענים כי הסיבה לכך שלהפסדים יש השפעה חריפה יותר מאשר לרווחים הינה הישרדותית גרידא.⁵³ לבעלי-חיים המכווננים לרע יש סיכוי טוב יותר לשרוד מול איומים וסכנות מאשר לאלה המכווננים להנאות מיידיות. כלומר, אנשים המושפעים מאירועים שליליים, כגון ביקורת, תבוסה או כישלון, לומדים להירתע מאירועים מסוג זה ושוורדים טוב יותר מאנשים המושפעים יותר מאירועים חיוביים, כגון רווחים, הצלחות ושבחים. אם אדם מתעלם מהזדמנות שעשויה להוביל לתוצאות חיוביות, הוא עלול אומנם להתחרט על החמצת ההנאה, אך באופן ישיר לא ייגרם לו כל רע. לעומת זאת, התעלמות מסכנה, אפילו פעם אחת, עלולה להזיק או אף לגרום למוות. הישרדות מחייבת תשומת-לב מיידית לפוטנציאל של תוצאה שלילית, אך אינה מצריכה התייחסות מיידית לאירועים חיוביים. דהיינו, ההשפעה של התייחסות מיידית לאירועים חיוביים על סיכויי ההישרדות פחותה מההשפעה של התייחסות מיידית לאירועים שליליים. ההנעה למנוע אירועים שליליים ולהימנע מהשפעתם עוזרת לאדם לפרוח ולשגשג יותר מאשר חיפוש אחר אירועים חיוביים. אירועים שליליים עוזרים לאדם להתאים את עצמו לסיטואציות חדשות. הנאה, סיפוק ושבועות-רצון אינם מחוללים שינוי בהתנהגות. נהפוך הוא, אירועים חיוביים מובילים לשימור המצב הקיים. לפיכך ברור שאנשים אשר באופן שגרתי אינם נמנעים מסכנות, ובמקום זאת נוהים אחר הנאות מיידיות, גורמים לעצמם נזק רב ואף מעמידים את עצמם בסכנת חיים. אורח חייו של הפסיכופת מהווה ראיה לכך שזו אחת הפתולוגיות הנובעות מההפרעה.

עדות נוספת לכך ניתן למצוא בתיאוריית קבלת ההחלטות של כהנמן וטברסקי. לפי אפקט ההיצג, הלקוח מתורת הערך של כהנמן וטברסקי משנת 1979,⁵⁴ אנשים נוהגים

Roy F. Baumeister, Ellen Bratslavsky, Catrin Finkenauer & Kathleen D. Vohs, *Bad is* 52
Stronger than Good, 5 REV. GEN. PSYCHOL. 323 (2001)

שם, בעמ' 325. 53

Daniel Kahneman & Amos Tversky, *Prospect Theory: An Analysis of Decision Under* 54
Risk, 47 ECONOMETRICA 263 (1979)

ליטול סיכונים רבים יותר כאשר ההחלטה שעליהם לקבל מוצגת במונחים של הפסד אפשרי מאשר במצבים שבהם היא מוצגת במונחים של רווח אפשרי. נמצא שאנשים מעדיפים להימנע מהפסד ודאי על-ידי הימור על הפסד אפסי הטומן בחובו סיכון סביר להפסד גדול יותר. לדוגמה, כאשר הבחירה היא בין הפסד ודאי של 800 דולר לבין סיכוי של 15% לא להפסיד דבר אך בהיבט סיכון של 85% להפסיד 1,000 דולר, אנשים נוטים לבחור בחלופה השנייה, אף שההפסד הפוטנציאלי גבוה יותר ואף תוחלת ההפסד גבוהה יותר (850 דולר = $1,000 \times 0.85$). לעומת זאת, כאשר הבחירה שעליהם לעשות מוצגת במונחים של רווח, אנשים מהמרים פחות ומעדיפים חלופה בטוחה, גם אם הרווח שבצידה נמוך יותר.

מחקר משנת 2006 בחן את הבסיס הניורוביולוגי של אפקט ההיצג באמצעות MRI תפקודי.⁵⁵ למשתתפים, שהיו כולם סטודנטים, נמסר כי יקבלו סכום כסף עם תחילת הניסוי (למשל: "אתה מקבל 50 פאונד"), והיה עליהם לבחור בין שני מסלולים – "בטוח" ו"הימור". המסלול ה"בטוח" נוסח באחד משני אופנים – ניסוח א דיבר על שמירת חלק מהסכום הראשוני מובטח בצד (לדוגמה, שמור 20 פאונד מתוך ה-50 פאונד; ניסוח במונחים של "רווח"), וניסוח ב דיבר על הפסד אפשרי של חלק מהסכום המקורי (לדוגמה, הפסד אפשרי של 30 פאונד מתוך ה-50 פאונד; ניסוח במונחים של "הפסד"). ניסוחו של מסלול ה"הימור" היה זהה בשתי הקבוצות, והוצג באמצעות תרשים עוגה המתאר את ההסתברות לרווח ואת ההסתברות להפסד.

במחקר זה נצפתה פעילות מוגברת באמיגדלה אצל משתתפים אשר בחרו לשמור בצד סכום בטוח, כלומר, בחרו במסלול הבטוח כאשר זה נוסח במונחים של רווח, וכן אצל משתתפים אשר בחרו להמר כדי לא לאבד את יתרת הכסף, כלומר, בחרו במסלול ההימור כאשר המסלול הבטוח נוסח במונחים של הפסד. מניתוח אפקט ההיצג נובע שהאמיגדלה חיונית בתהליך קבלת החלטות. אפקט ההיצג מונע אפוא על-ידי מערכת רגשית. האמיגדלה ממלאת תפקיד חשוב בחיזוי תלוי-ערכי ובלמידה, גם לגבי תוצאות שליליות (אוורסיביות) וגם לגבי תוצאות חיוביות (אפטיביביות).

סביר להניח שאפקט ההיצג ישחקף בצורה אחרת אצל פגועי-אמיגדלה, כמו-גם אצל פסיכופתים, לנוכח העובדה שתפקוד האמיגדלה שלהם לקוי. אצל אנשים נורמליים פעילות האמיגדלה מתגברת כאשר הם מפגינים התנהגות המשקפת שנאת הפסד, כלומר, כאשר הם מעדיפים את האפשרות הבטוחה בבחירות המוצגות במונחים של רווח ונוטלים סיכון בבחירות המוצגות במונחים של הפסד. לעומת זאת, פעילות האמיגדלה אינה מתגברת, כלומר נותרת ניטרלית, כאשר הם מעדיפים את האפשרות הבטוחה בבחירות המוצגות במונחים של הפסד ונוטלים סיכון בבחירות המוצגות במונחים של רווח. בקרב פסיכופתים לא נצפית פעילות אמיגדלה מוגברת במצבים שבהם אנשים נורמליים מפגינים שנאת הפסד. דהיינו, בהכללה גסה, במקרים שבהם האמיגדלה של אנשים נורמליים מראה פעילות

Benedetto De Martino, Dharshan Kumaran, Ben Seymour & Raymond J. Dolan, 55
Frames, Biases, and Rational Decision-Making in the Human Brain, 313 SCIENCE
 .684 (2006)

מוגברת, האמיגדלה של הפסיכופת נחה. המחקרים בהמשך מראים כי פסיכופתים אינם לומדים להימנע מנטילת סיכונים באופן נורמלי. על-כן סביר להניח שהפסיכופת לא יתנהג באופן בטוח ונוגד הימורים – כלומר, ימשיך ליטול סיכונים – גם כאשר הבחירה שלפניו מוצגת במונחים של רווח. אכן, הדיון בהמשך יראה כי הציפייה שהפסיכופת יימנע מסיכונים "מיותרים" אינה סבירה.

3. קבלת החלטות

מחקר שפורסם בשנת 1999 בדק את תפקידיהם של האמיגדלה ושל ה-VMPC בקבלת החלטות באמצעות משחק קלפים אלקטרוני.⁵⁶ לפני כל משתתף הוצגו ארבע חפיסות קלפים (A, B, C ו-D), והוא התבקש לבחור כל פעם קלף מתוך אחת מארבע החפיסות. כל אימת שבחר קלף, הוצג לו על-גבי צג המחשב קו ירוק אשר התארך אם בחירתו הניבה רווח או התקצר אם בחירתו הסבה הפסד. קלף מחפיסות A או B היה עשוי להניב רווח ממוצע של 100 דולר או הפסד ממוצע של 125 דולר (כלומר, תוחלת רווח שלילית), ואילו קלף מחבילות C או D היה עשוי להניב רווח ממוצע של 50 דולר בלבד אך גם הפסד ממוצע נמוך יותר של 25 דולר (כלומר, תוחלת רווח חיובית). מובן שהמשתתפים לא ידעו נתונים אלה מראש. המטרה במשחק הייתה לזכות בכמה שיותר כסף על-ידי איתור, תוך כדי משחק, של החפיסות המתגמלות (C ו-D) והימנעות מהחפיסות שמשיתות הפסד (A ו-B).

משתתפי-הביקורת השכילו לשנות במהלך המשימה את העדפותיהם לטובת החפיסות המתגמלות. לעומתם, בקרב פגועי-האמיגדלה ובקרב פגועי-ה-VMPC לא נצפה שינוי זה בהתנהגות, ועל-פירוב הם בחרו בקלפים מהחפיסות משיתות ההפסד יותר מאשר מהחפיסות המתגמלות. מחקר זה מראה שגם האמיגדלה וגם ה-VMPC מעורבים בקבלת החלטות. מחקר נוסף בדק את תפקידיהם של האמיגדלה ושל ה-VMPC בקבלת החלטות אדפטיבית, תוך בדיקת החלטות המערבות רווחים פוטנציאליים בנפרד מהחלטות המערבות הפסדים פוטנציאליים.⁵⁷ נמצא שכדי שאדם יקבל החלטה אדפטיבית בנוגע למצב המערב סיכון, על האמיגדלה לעבד תחילה תגובה אינסטינקטיבית ואוטומטית על מצב מחולל סיכון או על מצב של חוסר ודאות. תגובה זו תפעיל את ה-VMPC, אשר יעריך באופן שקול יותר את רמת הסיכון ויעורר תגובה רגשית משנית שתתמוך בקבלת ההחלטה. אם האמיגדלה אינה מעוררת תגובה ראשונית, ה-VMPC לא יתפקד באופן נורמלי. במילים אחרות, תגובת האמיגדלה הכרחית לפעילותו של ה-VMPC. לעומת זאת, גם אם האמיגדלה מגיבה על הסיכון, קבלת החלטות תלויה בסופו של דבר בשלמות ה-VMPC. על-כן שלמותם

56 Antoine Bechara, Hanna Damasio, Antonio R. Damasio & Gregory P. Lee, *Different Contributions of the Human Amygdala and Ventromedial Prefrontal Cortex to Decision-Making*, 19 J. NEUROSCI. 5473 (1999).

57 Joshua A. Weller, Irwin P. Levin, Baba Shiv & Antoine Bechara, *Neural Correlates of Adaptive Decision Making for Risky Gains and Losses*, 18 PSYCHOL. SCI. 958 (2007).

של שני מבנים אלה הכרחית לקבלת החלטות, וכאשר שלמותו של אחד המבנים מתערערת, גם יכולת קבלת ההחלטות מתערערת במקביל.

ה-VMPC ממלא תפקיד מכריע בקבלת החלטות מוצלחת. התנהגותם של חולים הלוקים בנוק ב-VMPC הינה אימפולסיבית ובלתי-הולמת מבחינה חברתית. למשל, במשימת משחק ההימורים של איווה (Iowa Gambling Task)⁵⁸ נמצא שפגועי-VMPC אינם לומדים את האסטרטגיה המיטבית, וממשיכים להעדיף את החפיסות המסוכנות. התנהגותם מונעת על-ידי תפיסת תועלת קצרת-טווח, ללא יכולת להתייחס לתוצאות השליליות ארוכות-הטווח.⁵⁹

גם במשימת משחק ההימורים של קיימברידג' נמצא כי פגועי-VMPC הימרו ונטלו סיכונים גבוהים יותר מאשר המשתתפים הבריאים, ללא שום קשר לסיכויי הזכייה.⁶⁰ ההתנהגות שוחרת הסיכונים בקרב פגועי-VMPC מצביעה על פגיעה ביכולת לייחס חשיבות להפסדים פוטנציאליים. ההעדפה של אנשים נורמליים לאפשרויות שמצמצמות את התפלגות התוצאות אינה נראית בקרב פגועי-VMPC.

ההתנהגות המאפיינת פגועי-VMPC אופיינית גם לפסיכופתים, אשר אינם מסוגלים להפיק לקחים מענישתם. ממצאים אלה הוכחו במחקרים שנערכו על למידה בדרך של הימנעות סבילה. במחקרים אלה המשתתף נדרש ללמוד להגיב על גירויים שמניבים גמול ובה בעת להימנע מלהגיב על גירויים שמשיתים עונש. כלומר, ההתחמקות מעונש אינה מחייבת פעולה, אלא הימנעות מפעולה. נמצא שפסיכופתים אינם לומדים לחמוק מגירויים אורוסיביים על-ידי הימנעות מהתנהגות המובילה לענישה. פסיכופתים מגיבים באותו אופן, ללא קשר לסוג החיזוק; בין שמדובר בזכייה בכסף ובין שמדובר בשוק חשמלי.⁶¹ במחקרים שבהם ניתנו לפסיכופתים משימות של משחקי קלפים הוכח כי הם אינם לומדים להימנע מחפיסות קלפים שמשיתות הפסדים. גם בקרב ילדים בעלי תכונות פסיכופתיות נצפתה הפקת לקחים לקויה. בקרב ילדים נמצא גם מתאם בין הביצועים במשימת משחק

58 Antoine Bechara, Antonio R. Damasio, Hanna Damasio & Steven W. Anderson, *Insensitivity to Future Consequences Following Damage to Human Prefrontal Cortex*, 50 COGNITION 7 (1994). משימה זו בודקת קבלת החלטות במצב של חוסר ודאות או עמימות.

59 שם, בעמ' 13.

60 L. Clark et al., *Differential Effects of Insular and Ventromedial Prefrontal Cortex Lesions on Risky Decision-Making*, 131 BRAIN 1311 (2008). בשיטת הניסוי הוכנס מרכיב שהבטיח כי הסיבה לנטילת הסיכונים המוגברת אינה אימפולסיביות מוטורית של פגועי-VMPC, אלא העדר תכנון ושיפוט לקוי.

61 R.J.R. Blair et al., *Passive Avoidance Learning in Individuals with Psychopathy: Modulation by Reward but Not by Punishment*, 37 PERS. & INDIV. DIFFER. 1179 (2004); Mary H. Thomquist & Marvin Zuckerman, *Psychopathy, Passive Avoidance Learning, and Basic Dimensions of Personality*, 19 PERS. & INDIV. DIFFER. 525 (1995); Joseph P. Newman & William A. Schmitt, *Passive Avoidance in Psychopathic Offenders: A Replication and Extension*, 107 J. ABNORM. PSYCHOL. 527 (1998).

הקלפים לבין הביצועים במשימת הבחנה בין מוסר לבין מוסכמה וכן הפרעות התנהגותיות הקשורות לנטיות פסיכופתיות.⁶² נמצא גם שחרדה מגבירה את יכולתם של ילדים לשנות התנהגות כאשר מתברר להם שעונש מחליף גמול.⁶³ ילדים עם הפרעות התנהגות אך ללא הפרעות חרדה אינם מגיבים כך. יתר על כן, ילדים בעלי תכונות פסיכופתיות אך ללא הפרעות התנהגות לא למדו להימנע מפעולות שמובילות להפסד או לעונש. כלומר, תכונות פסיכופתיות תואמות הפרעות בלמידת הימנעות מעונש אף יותר מבעיות התנהגותיות.⁶⁴ במחקרים שבדקו פסיכופתים נצפו בעיות גם בלמידה מסוג של היפוך תגובה. במשימות ממין זה משתתפים אמורים ללמוד להגיב על אובייקט אחד מתוך סדרה של אובייקטים במטרה לזכות בגמול, ובהתאם לכך ללמוד לשנות את תגובתם הראשונית. פסיכופתים נכשלים במשימות מסוג זה. הם ממשיכים לקבל החלטות מסוכנות לאורך הניסוי כולו, בין שתוגמלו על כך ובין שנענשו, ואינם לומדים להימנע מבחירה מוטעית גם אחרי הפסדים חוזרים ונשנים.⁶⁵

בסיסית אף יותר היא אי-יכולתו של הפסיכופת לרכוש התניה אוורסיבית נורמלית. להבדיל ממשתתפי-ביקורת, פסיכופתים אינם חווים גירוי מותנה כלשהו שנלווה אליו כאב כאורסיבי יותר מגירוי שלא נלווה אליו כאב. בקרב פסיכופתים לא נצפתה מוליכות חשמלית מוגברת של העור לנוכח גירוי שהתלווה אליו כאב. כמו-כן, בדימות מוח פונקציונלי לא נרשמה בזמן המשימה פעילות לימבית, אשר קשורה ברגיל ללמידה רגשית. התניית פחד נורמלית מערבת את האמיגדלה, אך האמיגדלה של פסיכופתים אינה פועלת באופן רגיל. ראוי להדגיש שוב כי בניגוד ללמידה הרגשית, העיבוד הקוגניטיבי של פסיכופתים בריא.⁶⁶ מחקרים נוספים תומכים בממצאים אלה, ומראים כי פסיכופתים אינם מפקינים לקחים מכאב. באחד המחקרים קיבלו המשתתפים שוק חשמלי מתון שלפניו הושמע זמזום באורך של כחמש שניות. יש לציין כי הזעה כתוצאה משוק חשמלי הינה תגובה אוטומטית, בעוד הזעה כתוצאה מגירוי מותנה, דוגמת הזמזום, הינה נלמדת. לאחר נסיונות אחדים למדו משתתפי-הביקורת הבריאים כי לאחר הישמע הזמזום הם יקבלו שוק חשמלי, והחלו להזיע מייד בהישמע הזמזום המתריע. הפסיכופתים, לעומתם, הראו מוליכות חשמלית מופחתת

L. Fisher & R.J.R. Blair, *Cognitive Impairment and Its Relationship to Psychopathic Tendencies in Children with Emotional and Behavioural Difficulties*, 26 J. ABNORM. CHILD PSYCHOL. 511 (1998).

Bridget S. O'Brien & Paul J. Frick, *Reward Dominance: Associations with Anxiety, Conduct Problems, and Psychopathy in Children*, 24 J. ABNORM. CHILD PSYCHOL. 223 (1996).

שם, בעמ' 237.

D.G.V. Mitchell, E. Colledge, A. Leonard & R.J.R. Blair, *Risky Decisions and Response Reversal: Is There Evidence of Orbitofrontal Cortex Dysfunction in Psychopathic Individuals?* 40 NEUROPSYCHOLOGIA 2013 (2002).

Niels Birbaumer et al., *Deficient Fear Conditioning in Psychopathy: A Functional Magnetic Resonance Imaging Study*, 62 ARCH. GEN. PSYCHIAT. 799 (2005).

של העור בהישמע הזמזום. הם הויעו פחות ממשתתפי-הביקורת, והתחילו להויע קרוב יותר למתן השוק החשמלי.⁶⁷

כן נמצא קשר בין פגיעות באמיגדלה וב-VMPC לבין העדר יכולת לפתח מוליכות חשמלית מוקדמת של העור בזמן התלבטות בבחירות מסוכנות. עם זאת, פגועי-VMPC יכלו לחולל מוליכות חשמלית של העור כאשר קיבלו גמול או עונש (חיקוי כסף), בעוד בקרב פגועי-אמיגדלה לא נצפתה על עורם כל מוליכות חשמלית. נוסף על כך, לא כמו פגועי-VMPC, פגועי-אמיגדלה לא למדו דבר מהתניה פבלובית של גירוי חזותי משולב ברעש חזק ואוורסיבי.⁶⁸

4. עקביות בבחירות

במחקר משנת 2007⁶⁹ התבקשו המשתתפים לבחור בכל פעם אחד מבין שני גירויים שהוצגו לפנייהם. החוקרים השתמשו בשלוש קטגוריות שונות של גירויים – מזון, אנשים מפורסמים וצבעים – אשר כל אחת מהן כללה בין שישה לשמונה גירויים. העדפותיו של המשתתף נבדקו בכל קטגוריה בנפרד על-ידי סדרה של בחירות שהוא התבקש לעשות – כל פעם מתוך זוג אחר של גירויים מאותה קטגוריה. סדר הצגת הזוגות היה זהה לכל המשתתפים. המשתתפים לא הונחו לשמור על עקביות בבחירותיהם, אולם הציפייה במצבים כאלה היא שהמשתתפים ייטו להיות עקביים בבחירותיהם, כלומר, יעשו מספר קטן של בחירות יוצאות-דופן (ששוברות את הסדר). למשל, אם משתתף מסוים העדיף את A על B ואת B על C, הציפייה הייתה שהוא יעדיף את A על C. אם המשתתף העדיף את C על A, בחירתו נחשבה יוצאת-דופן. נמצא שפגועי-VMPC היו עקביים פחות בבחירותיהם. כלומר, הם קיבלו החלטות יוצאות-דופן רבות יותר. נוסף על כך נמצא מתאם בין היקף הפגיעה ב-VMPC לבין הביצועים. מכיוון שפרק-הזמן שהוקצה לתגובות היה זהה בקרב קבוצת-הביקורת ובקרב פגועי-ה-VMPC, ניתן להסיק כי בעייתם של פגועי-ה-VMPC אינה נובעת מהתלבטות, אלא מחוסר עקביות בקבלת החלטות. תוצאות אלה תואמות תיאורים של חולים עם פגיעה ב-VMPC כגחמניים, קפריזיים ושגיוניים. תיאורים אלה מתאימים באותה מידה לתיאורים של פסיכופתים. ראוי לציין כי מחקר זה עוסק בקבלת החלטות במצב של ודאות. כלומר, נראה שה-VMPC מעורב בקבלת החלטות הן במצבי אי-ודאות, הן במצבי סיכון והן במצבי ודאות.

67 מחקרו של Lykken, מצוטט אצל Blair, לעיל ה"ש 5, בעמ' 48-49; James R. Ogloff & Stephen. Wong, *Electrodermal and Cardiovascular Evidence of a Coping Response in Psychopaths*, 17 CRIM. JUST. & BEHAV. 231 (1990)

68 Bechara et al., לעיל ה"ש 56.

69 Lesley K. Fellows & Martha J. Farah, *The Role of Ventromedial Prefrontal Cortex in Decision Making: Judgment under Uncertainty or Judgment Per Se?* 17 CEREB. CORTEX 2667 (2007).

5. תועלתנות

מחקר משנת 2007⁷⁰ הראה כי אנשים עם פגיעה ב־VMPC הם תועלתניים יותר מאנשים בריאים. לפני המשתתפים במחקר הוצגו דילמות מוסריות מסוג של בחירה בין פעולה המקריבה את חייו של אדם אחד לשם הצלת חייהם של כמה אנשים אחרים לבין הימנעות מהקרבה כזו. הטענה היא שכדי לבחור באפשרות ההקרבה, צריך להתגבר על תגובות רגשיות המתנגדות לגרימת פגיעה אישית בזולת. בדילמה הראשונה רכבת שכלמיה פגומים דוהרת על מסילה. באותה עת ניצבים על המסילה חמישה אנשים שלא יספיקו להימלט מפני הרכבת הדוהרת. המסילה מסתעפת גם לימין, שם עומד אדם אחד בלבד. המשתתף יכול לבחור ללחוץ על מתג המפנה את הרכבת למסילה הימנית, ובכך להציל את החמישה ממוות ודאי אך לגרום למותו של אדם אחד, או להימנע מכל פעולה, ובכך לגרום למותם של חמישה אנשים. דוגמה נוספת לדילמה מסוג זה: שואלים משתתף אם הוא מוכן לדחוף אדם זר גדל־גוף אל מסילת רכבת על־מנת שקרונית דוהרת תיתקע בגופו ובכך יימנע, במחיר חייו של אותו אדם, מותם של חמישה אנשים מפגיעה ודאית של הקרונית בהם (מוסבר למשתתף שרק אדם גדל־גוף יכול לעצור את הקרונית, כך שהטלת עצמו אל מסילת הרכבת לא תמנע את מותם של החמישה).

בדילמה הראשונה, שהיא אישית פחות, משתתפים בריאים כמו־גם משתתפים עם פגיעות ב־VMPC בחרו להציל את החמישה על־חשבון האחד. דילמה זו נראית מספרית בלבד, וברור לרובנו שחייהם של חמישה עדיפים על חייו של אדם אחד. הדילמה השנייה הינה אישית יותר מהראשונה, מכיוון שהיא דורשת הקרבה אקטיבית וישירה יותר. דחיפת אדם אל מתחת לגלגליה של קרונית, שמשמעה שילוחו הוודאי אל מותו, הינה קשה יותר מבחינה רגשית מאשר פעולה של הפניית רכבת הרחק מחמישה אנשים. בחירה מסוג זה יוצרת אצל המשתתף מעורבות עמוקה יותר מאשר להיצה על מתג, וזאת אף שמערכת השיקולים זהה בשתי הדילמות: בחירה בחייו של אדם אחד מול בחירה בחייהם של חמישה אנשים. כצפוי, רוב המשתתפים הבריאים בחרו לא לדחוף את האיש אל מותו. לעומתם, פגועי־ה־VMPC פעלו לטובת הכלל, אשר מחייבת לכאורה במקרה זה את הקרבת האחד. נראה שהם לא חוו את הדילמה כמעוררת קונפליקט רגשי. אכן, אצל משתתפי־הביקורת הבריאים, פעילות ה־VMPC הייתה גבוהה יותר בדילמת הקרונית מאשר בדילמת הרכבת.

מחקרים שנערכו בהשתתפות פסיכופתים הראו כי תפקוד ה־VMPC שלהם לקוי. אכן, התנהגותם דמתה לזו של אנשים עם פגיעה מוחית ב־VMPC, מה שמוכיח כי לפסיכופתים יש פגם בהתייחסותם הרגשית למוסר.⁷¹ טרם נבדק באופן אמפירי המתאם בין פסיכופתיה לבין תועלתנות, אך ניתן להניח שהוא ימצא דומה לזה שנמצא בקרב פגועי־VMPC. כאמור, פסיכופתים נוטים לפגוע באחר ממניעים תכליתיים, כלומר, התנהגותם המקיאווילית

Michael Koenigs et al., *Damage to the Prefrontal Cortex Increases Utilitarian Moral Judgements*, 446 NATURE 908 (2007)

R. James R. Blair, *The Amygdala and Ventromedial Prefrontal Cortex in Morality and Psychopathy*, 11 TRENDS COGN. SCI. 387 (2007)

תופסת את הזולת כאמצעי להשגת מטרה. כמו־כן, חוסר הרגישות של הפסיכופת למצוקתו של האחר אינו מאפשר לו למידה אוורסיבית. הוא אינו לומד להימנע מהתנהגות שגורמת סבל לזולת. על־כן סביר שתגובתו על הדילמות הנזכרות לעיל לא תושפע מרגשות, והוא לא יהסס להקריב אדם אחד לטובת חמישה, גם אם הוא עצמו יידרש לפעול באופן אקטיבי ולהרוג את האדם.

6. מוסר ומוסכמה

לתגובות רגשיות יש חשיבות מכרעת להתפתחותו המוסרית של האדם. יכולת ההבחנה בין מוסר לבין מוסכמה פגומה אצל הפסיכופת. לרוב בני־האדם הבריאים יש נטייה מוקדמת להירתע ממצוקת האחר, שבזכותה הם נוטים להימנע מפעולות המולידות מצוקה כזו (כלומר, מפעולות שפוגעות באחר). מכיוון שעברות מוסריות, להבדיל מעברות נורמטיביות, משפיעות תמיד על מצוקת האחר, קישור זה משפיע גם בהעדר כלל האוסר ביצוע פעולות אלה. כך אנו מבחינים בין מוסר לבין מוסכמה. אנשים שאינם מגיבים באופן נורמלי על מצוקת האחר אינם לומדים להבחין בין מוסר לבין מוסכמה. כפי שראינו, תגובותיהם של פסיכופתים על מצוקתו של האחר פגומות, בדיוק כשם שאין הם מסוגלים לזהות כראוי הבעות־פנים וקולות המביעים עצב או פחד. מסתבר שיכולתם של פסיכופתים להבחין בין מוסר לבין מוסכמה נחותה מיכולתם של אנשים בריאים.

לענייננו, ההבדל בין מוסר לבין מוסכמה הוא ההבדל שבין פגיעה באחר לבין הפרת הסכמות חברתיות. מוסר הוא מכלול הפעולות המתייחסות להגנה על זכויותיו ורווחתו של האחר. מוסכמות, לעומת זאת, הן מכלול הכללים וההתנהגויות התקניות אשר מקובלות ונהוגות בחברה כולה. על־כן עברה מוסרית פוגעת בזולת באופן ישיר, בעוד שבירת מוסכמה אינה פוגעת בהכרח באחר. למשל, הכאת אדם הינה עברה מוסרית מכיוון שהיא גורמת מצוקה לאחר, מפרה את זכויותיו ופוגעת ברווחתו. לעומת זאת, כאשר גבר עוטה עליו שמלה, דהיינו לבוש אישה, הוא מפר אך ורק מוסכמה, אשר עלולה אומנם לגרום לפגיעה באחר, אך זו פגיעה עקיפה ומוגבלת באופייה ובמהותה. במהותה, הפרת מוסכמה אינה פוגעת באחר.

במחקרים נמצא שילדים מתחילים להבחין בין מוסר לבין מוסכמה כבר בגיל שלושם ותשעה חודשים. עובדה זו חוצה תרבויות. ילדים שופטים הפרות מוסריות כתלויות פחות בחוקים ובכללים, ואילו הפרות של מוסכמות – כמותנות בקיומן של נורמות אוסרות. כאשר שאלו ילדים מדתות שונות אם כלל מסוים שהדת מטילה עליהם יהיה בבחינת איסור גם אם הדת לא תאסור אותו, הצליחו רוב הילדים להבחין בין מוסר לבין מוסכמה, ואמרו כי דברים אסורים, כגון עבודה בשבת או נישואי כמרים קתוליים, יהיו מותרים בהעדר כלל מנחה. לעומת זאת, אותם ילדים שפטו פגיעה באחר או בקניין של האחר כאסורים ללא כל קשר לקיומו של איסור.⁷² הילדים סברו שגם בהעדר כלל המגדיר גנבה או אלימות כעוולה,

LARRY P. NUCCI, EDUCATION IN THE MORAL DOMAIN (Cambridge University Press 2001); 72

Larry P. Nucci & Maria Santiago Nucci, *Children's Responses to Moral and Social*

המעשה אסור מכיוון שהוא פוגע בזכויותיו של הזולת. ילדים נורמליים מצדיקים שיפוטים מוסריים בהתייחסם לרווחת הקורבן. כלומר, האיסור להכות ילד אחר נובע מדאגה לרווחת הקורבן, ולא מאיסור שהטילה המורה. לפיכך ישתמש הילד באמירה כגון "זה יכאיב לו" כנימוק לאיסור אלימות, ובאמירה כגון "זה לא מקובל" – כנימוק לאיסור נורמטיבי. נוסף על כך, ילדים נורמליים מחשיבים עוולות מוסריות כחמורות יותר מהפרות נורמטיביות. לעומתם, ילדים בעלי נטיות פסיכופתיות אינם מבחינים בין מוסר לבין מוסכמה, ואינם מתייחסים כמעט לרווחת הקורבן. ילדים נורמליים מייחסים רגשות מוסריים, כגון אמפתיה ואשמה, לדמות הראשית בסיפור מוסרי. ילדים בעלי נטיות פסיכופתיות, לעומת זאת, אינם מזכירים כמעט רגשות מוסריים בהקשר זה. במחקרים שנעשו בקרב בוגרים התקבלה תוצאה דומה: מבוגרים המאובחנים כפסיכופתים אינם מבחינים בין מוסר לבין מוסכמה. בדומה לממצאים בקרב ילדים, בוגרים פסיכופתים התייחסו לרווחת הקורבן הרבה פחות ממשתתפי-הביקורת. לשם השוואה, מעניין שהן ילדים אוטיסטים והן ילדים שהינם קורבנות של התעללות מבחינים כולם כאחד בין מוסר לבין מוסכמה.⁷³

מכיוון שהבחנה בין מוסר לבין מוסכמה מחייבת שהילד יהיה מסוגל לזהות את מצוקתו של האחר, ילדים שאינם רגישים למצוקה זו אינם יכולים ללמוד להבחין בין מוסר לבין מוסכמה. נראה אם כן שרגישות למצוקת האחר הכרחית לתפיסה מוסרית. להתמקדות במצוקתו של האחר ולהזדהות אמפתית עם סבלו יש השפעה גורפת על התנהגות פרו- חברתית. ללא רגישות כזו, תהליך החברות של הילד אינו הולם, והוא אינו לומד להבחין ולהתמקד בסבל של הזולת הנפגע. מכיוון שהפסיכופת חסר רגישות זו, אין לצפות ממנו שיתייחס ברצינות להפרות של מוסר. מבחינתו, מוסר אינו משמעותי יותר ממוסכמה, והפרות של מוסר אינן חמורות יותר מהפרות של מוסכמה. הבחנה זו בין מוסר למוסכמה, שנראית לרובנו כה ברורה ונהירה, נמצאת ביסודם של עקרונות המוסר.

מעניין שהחברה המערבית המודרנית אינה מוצאת לנכון לשפוט ילדים עד גיל מסוים⁷⁴ כאחראים למעשיהם, אף שהם מבחינים בין מוסר לבין מוסכמה. מאידך גיסא, אותה חברה מתייחסת לפסיכופתים כאל בריאים ונורמליים, ועל-כן כאל אחראים למעשיהם, אף שהם אינם מסוגלים לעשות הבחנה שילדים בני שלוש וחצי מסוגלים לעשותה. נראה שיש כאן סתירה מסוימת, שכדאי לתת לה את הדעת.

Conventional Transgressions in Free-Play Settings, 53 CHILD DEV. 1337 (1982); Larry P. Nucci, *Social Cognitive Domain Theory and Moral Education*, in HANDBOOK OF MORAL AND CHARACTER EDUCATION 291 (Larry P. Nucci & Darcia Narvaez eds., 2008).

R. James R. Blair, *Moral Reasoning and the Child with Psychopathic Tendencies*, 73 22 PERS. & INDIV. DIFFER. 731 (1997); R. James R. Blair, *Applying a Cognitive Neuroscience Perspective to the Disorder of Psychopathy*, 17 DEV. & PSYCHOPATHOL. 865 (2005).

74 בישראל – עד גיל שתים-עשרה.

פרק ג: החוק והפסיכופת

שאלת-יסוד במשפט הפלילי היא אם יש לשפוט פסיכופתים כאחראים למעשיהם הפליליים. בסוגיה זו דנים זה זמן משפטנים, פילוסופים של המוסר ופסיכולוגים.⁷⁵ בישראל, למשל, קטינים עד גיל שתים-עשרה אינם אחראים פלילית למעשיהם.⁷⁶ החוק מכיר ביכולות מסוימות, כגון בשלות שכלית, כהכרחיות לאחריות משפטית. לפי ניסוח החוק, ברור כי גיל מסוים הינו תנאי מוקדם הכרחי להטלת אחריות למעשים. אם מפרשים את החוק באופן צר, ילדים צעירים מאוד עלולים לבצע עבירות אף שאין להם מחשבה פלילית. יהיה נכון יותר לומר כי ילדים קטנים טרם פיתחו אוטונומיה בוגרת הנדרשת לסוכנות (agency). דהיינו, ילד בן חמש לא רק שאינו מפתח מחשבה פלילית, אלא גם אינו יצור אוטונומי, ולכן, גם אם הוא נוטל חיי אדם, אין אנו רואים לנכון להתייחס למעשיו כאל עברה פלילית. אנו ננוהף בילד, אך רק כדי שילמד לא לחזור על מעשיו בעתיד. כמו-כן, החוק מצא לנכון לפטור מאחריות פלילית את הלקוי בשכלו ואת הלא-שפוי, "אם, בשעת המעשה... היה חסר יכולת של ממש - (1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או (2) להימנע מעשיית המעשה".⁷⁷ ההחלטה אם הליקוי השכלי או מחלת הנפש חמורים דיים לפטור את הפרט מאחריות פלילית מסורה לסמכותו של בית-המשפט. גם כאן החוק מכיר בכך שהעדר יכולות שכליות מסוימות או פגמים נפשיים חמורים עלולים לפגוע בהבנת החוק, כך שביצוע העברה הוא למעשה נטול משמעות פלילית.

כפי שכתבתי בהקדמה, פסיכופתיה אינה נחשבת הפרעה נפשית השוללת אחריות פלילית. ראשית, היא מוגדרת כהפרעת אישיות, ולא כמחלה, כפי שהחוק דורש. שנית, בשל הפרשנות הצרה והמגבילה של בית-המשפט, פסיכופתיה אינה נחשבת הפרעה שגורמת לאי-הבנה של ממש. כמו-כן, פסיכופתיה אינה הפרעה היוצרת דחפים שאינם

75 ראו, למשל: Maya Mei-Tal, *The Criminal Responsibility of Psychopathic Offenders*, 36 ISR. L. REV. 103 (2002); Victoria McGeer, *Varieties of Moral Agency: Lessons from Autism (and Psychopathy)*, in MORAL PSYCHOLOGY: THE NEUROSCIENCE OF MORALITY 227 (W. Sinnott-Armstrong ed., 2007); Patricia S. Greenspan, *Responsible Psychopaths*, 16 PHILOS. PSYCHOL. 417 (2003); Shaun Nichols, *How Psychopaths Threaten Moral Rationalism, or is It Irrational to Be Amoral?* 85 MONIST 285 (2002); H.L. Maibom, *The Mad, The Bad, and the Psychopath*, 1 NEUROETHICS 167 (2008); Antony Duff, *Psychopathy and Moral Understanding*, 14 AM. PHILOS. Q. 189 (1977); Christopher Ciocchetti, *The Responsibility of the Psychopathic Offender*, 10 PHILOS. PSYCHIAT. & PSYCHOL. 175 (2003).

76 ס' 134 לחוק העונשין, התשל"ז-1977: "לא יישא אדם באחריות פלילית בשל מעשה שעשה בטרם מלאו לו שתים עשרה שנים."

77 ס' 34 לחוק העונשין: "לא יישא אדם באחריות פלילית למעשה שעשה אם, בשעת המעשה, בשל מחלה שפגעה ברוחו או בשל ליקוי בכושרו השכלי, היה חסר יכולת של ממש - (1) להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או (2) להימנע מעשיית המעשה."

בני-כיבוש. הסיבות לכך שפסיכופתיה אינה נחשבת הפרעה המונעת את הבנת המעשה או את הבנת הפסול שבמעשה הן מורכבות. ראשית, החוק דורש בדרך-כלל שמחלת הנפש תפגע בתפקוד הקוגניטיבי על-מנת שהיא תיבחן כאי-שפיות. פסיכופתיה נחשבת הפרעה שאינה פוגעת בקוגניציה. יש מלומדים הסבורים כי טענה זו מוטעית,⁷⁸ אך לא כאן המקום לדון בכך. שנית, בתי-המשפט פירשו את הגנת אי-שפיות הדעת באופן המגביל את יישומה להבנה אינטלקטואלית. ניתן לטעון כי הבנה של ממש מחייבת הבנה רגשית, מן הסוג שחסר לפסיכופת. שוב, זוהי טענה שנויה במחלוקת, אשר לא כאן המקום להתייחס אליה.⁷⁹ טענתי היא כי פסיכופתיה הינה הפרעה שמפחיתה אחריות, גם אם היא אינה שוללת אותה לחלוטין.

לצערנו, אף שהמחוקק הישראלי אכן שקל הגנה של אחריות מופחתת, הוחלט להסתפק בענישה מופחתת.⁸⁰ דין זה שונה מהדין האנגלי. הגנת האחריות המופחתת האנגלית⁸¹ מנוסחת באופן הכולל את הפרעת האישיות הפסיכופתית. הגנה זו מפחיתה את דרגת האחריות מרצח להריגה (manslaughter), והיא זמינה לאלה הלוקים בהפרעה נפשית (abnormality of mind) הפוגעת באופן ניכר באחריות המנטלית למעשה ההרג. השימוש במונח "הפרעה נפשית" מאפשר לנאשמים הלוקים בפסיכופתיה לטעון לאחריות מופחתת. לטענתי, ראוי שזה יהיה המצב המשפטי גם בישראל. לעת עתה אתיחס רק להפחתת ענישה בעברת רצח על-פי סעיף 300 לחוק העונשין.

78 ראו לעניין זה: Paul Litton, *Responsibility Status of the Psychopath: On Moral Reasoning and Rational Self-Governance*, 39 RUTGERS L.J. 349 (2008).

79 ראו Mei-Tal, לעיל ה"ש 75.

80 ס' 300 לחוק העונשין: "על אף האמור בסעיף 300, ניתן להטיל עונש קל מהקבוע בו, אם נעברה העבירה באחד מאלה: (א) במצב שבו, בשל הפרעה נפשית חמורה או בשל ליקוי בכושרו השכלי, הוגבלה יכולתו של הנאשם במידה ניכרת, אך לא עד כדי חוסר יכולת של ממש כאמור בסעיף 34 ח...".

81 Diminished Responsibility, The Homicide Act, 1957, 5 & 6 Eliz., c. 11, § 2 (Eng.):

- "(1) Where a person kills or is a party to the killing of another, he shall not be convicted of murder if he was suffering from such abnormality of mind (whether arising from a condition of arrested or retarded development of mind or any inherent causes or induced by disease or injury) as substantially impaired his mental responsibility for his acts and omissions in doing or being a party to the killing.
- (2) On a charge of murder, it shall be for the defence to prove that the person charged is by virtue of this section not liable to be convicted of murder.
- (3) A person who but for this section would be liable, whether as principal or as accessory, to be convicted of murder shall be liable instead to be convicted of manslaughter.
- (4) The fact that one party to a killing is by virtue of this section not liable to be convicted of murder shall not affect the question whether the killing amounted to murder in the case of any other party to it."

נראה שבת־המשפט הישראליים ממשיכים בפרשנות הצרה והמגבילה גם בנוגע להנחה המזערית שסעיף זה מעניק. לפי הסעיף הנידון, במקרה של רצח יש לבית־המשפט סמכות להטיל עונש מופחת מהקבוע בחוק אם בשעת ביצוע העבירה היה הנאשם "במצב שבו, בשל הפרעה נפשית חמורה... הוגבלה יכולתו... במידה ניכרת, אך לא עד כדי חוסר יכולת של ממש... להבין את אשר הוא עושה או את הפסול שבמעשהו; או... להימנע מעשיית המעשה". על פניו, ניסוח סעיף זה אינו שונה כל־כך מניסוחו של הסעיף האנגלי המפחית אחריות. בשני המקרים מדובר בהפרעה נפשית חמורה המשפיעה במידה ניכרת על יכולתו של הנאשם להבין את מהות מעשיו. אולם אף־על־פי שסעיף זה מאפשר לבית־המשפט שיקול־דעת בעניין הענישה, החלתו מוגבלת מאוד.

בעניין מדינת ישראל נ' זלנצקי⁸² הסכימו המומחים מטעם התביעה ומטעם ההגנה כי הנאשם אכן לוקה בהפרעת אישיות. המומחה מטעם ההגנה טען כי הנאשם "בעל אישיות עם קווים פסיכופתיים מובהקים... [ו]סבל [בעת ביצוע הרצח] מהפרעה נפשית חמורה ביותר". אולם השופטת סוקולוב מצאה כי "פסיקת בתי המשפט [לאורך השנים] החמירה בכחינת התנאים שנקבעו בסעיף 300א", ובהתאם לכך נמנעה מלהקל את עונשו של הנאשם. נראה סביר אומנם שאין די בהוכחה כי הנאשם לוקה בהפרעת אישיות,⁸³ ושהפרעה זו חייבת להיות חמורה ולהשפיע במידה ניכרת על יכולות הנאשם כדי לספק את דרישות הסעיף. אך בית־המשפט הרחיק לכת וקבע שגם אם הפרעת האישיות עצמה חמורה, סיכוייה למלא אחר היסודות של הסעיף נמוכים.

לדבריה של השופטת דורנר בעניין בן דוד נ' מדינת ישראל,⁸⁴ הפרעת אישיות אנטי־סוציאלית – אשר דומה כאמור לפסיכופתיה אך אינה זהה לה – "אינה פוגעת בכושר ההבנה והרצון של הלוקה בה", ועל־כן, גם אם דרגת המאפיינים חמורה, היא אינה מספקת את דרישות הסעיף. במקרה אחר אמר השופט גולדברג כי דרישות הסעיף דומות לדרישות אי־השפיות, בהבדל אחד חשוב – מידת הפגיעה הנדרשת "חסרה אך במעט מזו של בעל 'חסר יכולת של ממש'".⁸⁵ בעניין בן דוד אף ציטטה השופטת דורנר אמירה שלפיה הפרעת אישיות זו "היא הפרעת אישיות קשה. האדם לא סובל, אלא האחרים סובלים ממנו".⁸⁶ כלומר, מוסכם שמדובר בהפרעה חמורה. בנוגע לחלק השני של הציטוט, אין זה ברור לגמרי מדוע חומרת סבלו של הנאשם והיחס בינה לבין חומרת סבלם של האחרים הינם שיקולים רלוונטיים להפחתה בענישה, אך נראה כי הפרעה זו מעוררת תגובת דחייה עזה עד כדי כך שקשה להקל בעונשם של הלוקים בה. אכן, גם אם תנאי הסעיף מתקיימים, "אין בית המשפט חייב להקל בעונשו של הנאשם והדבר נתון לשיקול דעתו".⁸⁷

82 תפ"ח 1149/02 מדינת ישראל נ' זלנצקי (פורסם בנבו, 20.4.2005).

83 ע"פ 4389/93 מרדכי נ' מדינת ישראל, פ"ד נ(3) 239 (1996).

84 ע"פ 6619/93 בן דוד נ' מדינת ישראל, פ"ד נג(4) 170 (1999) (להלן: עניין בן דוד).

85 ע"פ 3243/95 צאלח נ' מדינת ישראל, פ"ד נב(1) 769 (1998).

86 עניין בן דוד, לעיל ה"ש 84, בעמ' 181.

87 ע"פ 7926/00 דיפני נ' מדינת ישראל, פ"ד נט(1) 817, פסק־דינו של השופט טירקל (2004).

לדבריה של השופטת דורנר, מאפייניה של הפרעת האישינות האנטיסוציאלית אינם פוגעים בכושר ההבנה. כפי שנאמר בתחילת חיבור זה, פסיכופתיה אינה זהה להפרעת האישינות האנטיסוציאלית, אף שביית-המשפט מתייחס אליהן כאל הפרעות סינונימיות. בנוגע לפסיכופתיה, המחקר המדעי שהוזכר לעיל מרמז כי ההפרעה אכן פוגעת בכושר ההבנה של הלוקה בה. התפקוד הלקוי של האמיגדלה ושל ה-VMPC מצביע על הפרעות חמורות ביכולת לקבל החלטות, בעיבוד רגשות ובקשב, אשר הכרחיים להבנת עברות מוסריות דוגמת רצח.

פרק ד: מסקנה ותוצאות

לסיכום, אני טוענת כי לפסיכופתים יש אחריות מופחתת עקב דלותם הרגשית, אשר מונעת אותם מלהבין כהלכה מהו מוסר. הוכח כי הדלות הרגשית שלהם קשורה לפגמים באזורים מסוימים במוח – באמיגדלה וב-VMPC. נוסף על כך נוכחנו בקושי שלהם להבחין בין מוסר לבין מוסכמה. כפי שנאמר לעיל, ילדים קטנים ואף ילדים אוטיסטים מבחינים היטב בין מוסר לבין מוסכמה, ולמרות זאת אינם נחשבים סוכנים מוסריים. אם נכון להתייחס כך אליהם, אזי נכון על אחת כמה וכמה להתייחס כך אל הפסיכופת, אשר חסר כישורים אלה.

אחת הסוגיות המתעוררות כתוצאה מדיון זה נוגעת בטיפול שיש להעניק לפסיכופתים לאחר תום תקופת עונשם. סוגיה יישומית זו הינה כבדת-משקל, ויש לדון בה בכובד-ראש ובשיקול-דעת, ולשתף בדיון זה בעלי-מקצוע מתחומי הפסיכולוגיה, הפסיכיאטרייה והמשפט. לצערי, דיון מספק בסוגיה זו אינו אפשרי במסגרת מאמר זה, אך למרות זאת אנסה להתייחס לכך בקצרה.

יש התוהים אם ראוי לשחרר פסיכופת לחופשי בתום עונשו ובכך לסכן את שלום הציבור. נכון וראוי שהחוק יגן על החברה מפני פושעים שקיים סיכון גבוה שיחזרו לחיי עבריינות. מחקרים מראים שיחסית לרוב העבריינים, הסיכון לעבריינות חוזרת של פסיכופתים גבוה. על-כן לא סביר לכאורה לשחרר עבריינים פסיכופתים. לכאורה, האפשרות הסבירה יותר היא לכלוא אותם, לאחר שחרורם מהכלא, בבתי-חולים פסיכיאטריים, וזאת ללא הגבלת זמן. כליאה מסוג זה הינה אורחית, ולכן אינה כפופה לעקרונות המשפט הפלילי. לצערנו, למשפט האורחתי יש איזונים ובלמים ועומים לעומת אלה התוחמים החלת ענישה תחת המשפט הפלילי. על-כן מהלך זה הינו בר-סיכון.

מעבר לכך, נתיב זה מקטין את סמכותם של בתי-המשפט, ומעביר אותה באופן גורף כמעט לידיהם של פסיכיאטרים, אשר יעריכו את רמת מסוכנותו של הפסיכופת ויחליטו בהתאם לכך על משך אשפויו בבית-חולים פסיכיאטרי. גם מצב קיצוני זה אינו המצב הרצוי. ראוי בהחלט שבתי-המשפט יגדילו את מעורבותם בהחלטות מסוג זה, שההגבלות המוחלות על אשפויים מסוג זה יוחמרו, ושמזמן לזמן תתאפשר ביקורת של גוף משפטי על

החלטותיהם של הפסיכיאטרים. רצוי שהמחוקק יגביל החלת אשפוז מסוג זה, כפי שנעשה בארצות הברית, אם כי הגבלותיו של המחוקק האמריקאי אינן מחמירות דיין, ומוטב לבחון אותן מחדש לפני אימוצן לחוק הישראלי.

כמו־כן יש להתייחס לכלל השאלות לגבי תקפותן ומהימנותן של הערכות סיכון. האם הסיכון להישנות עבריינות גבוה? אם כן, מהי חומרת הנזק הצפוי לחברה? אם מדובר בסיכון לעבריינות קלה, ייתכן שהסגר בבית־חולים פסיכיאטרי ללא הגבלת זמן, עם שחרור שאינו קבוע מראש, אינו מוצדק. האם המחיר של עבריינות פוטנציאלית שהחברה עלולה לשלם גבוה מהמחיר של הסגר? מדובר לא רק במחיר כלכלי, אלא גם במחיר אנושי. שאלות אלה אינן כלכליות גרידא, אלא אנושיות בעיקרן.

הערכות סיכון אינן פתרון מושלם. נניח שנמצא כי 80% מהעבריינים הפסיכופתים נמצאים בקבוצת סיכון לביצוע עבירות נוספות, דהיינו, ששמונה מכל עשרה עבריינים פסיכופתים יעברו שוב על החוק. מובן שאין אנו יודעים מי מהם מועד לעבריינות חוזרת ומי מהם אינו מועד לכך. נובע מכך ששני חפים מפשע עלולים להיכנס להסגר על לא עוול בכפם. כמו־כן יש סיכון לטעויות שייעשו בתום־לב, חלקן טעויות בניבוי עבריינות חוזרת וחלקן טעויות בניבוי העדר סיכון. כך, מצד אחד, פסיכופת מסוים עלול לבלות את שארית חייו בבית־חולים פסיכיאטרי אף שלא היה עובר שוב על החוק גם אילו היה חופשי. מחיר זה גבוה וממשי, שכן גוזלים כך מאדם חף מפשע את חירותו לעולם ועד. מצד אחר, עלול להיווצר מצב שבו הוחלט לשחרר אדם בטעות שתתברר כגורלית. זהו סיכון פוטנציאלי, שכן אין אנו יודעים בביטחון אם האדם יעבור שוב על החוק (הוא עלול למות לפני כן), מה תהיה העברה ומי יהיה הקורבן. עבריינות אינה תלויה אך ורק בבחירה של הפרט; היא תלויה גם בסיטואציה.

מעבר לכך, ראוי שהמערכת תדון בהשלכות האתיות של הסגר פסיכיאטרי ללא הגבלת זמן. אחת מהן נוגעת בתנאי ההסגר. מכיוון שכיום אין עדיין טיפול מוצלח בפסיכופתיה, האשפוז לא יהיה לטובת הפסיכופת. על־פי־רוב אדם הנתון באשפוז פסיכיאטרי כפוי מקבל טיפול המיועד למחלה או להפרעה שהוא לוקה בהן, כגון סכיזופרניה, דיכאון או נטיות התאבדותיות. טיפול זה נועד להיטיב את מצבו של המטופל. בהעדר טיפול, מטרת האשפוז היחידה היא טובת הציבור, ללא התחשבות בטובת העצור. במקום אחר טענתי כי מצב זה מחייב שיפור של תנאי האשפוז.⁸⁸ זו כמובן הצעה שנויה במחלוקת, המחייבת דיון מעמיק.

סוגיה אתית אחרת מתפלמסת על הקשר הסיבתי בין עבריינות בפועל לבין ההסגר. כלומר, אם הוחלט שפסיכופתים אינם אחראים למעשיהם באופן מלא אך מסוכנים לציבור, יהיו שיטענו כי אין צורך לחכות עד שהללו יעברו על החוק, ויש לאשפוזם לאלתר. כלומר, אפשר שאדם יוכנס להסגר עוד בטרם עבר על החוק, אך ורק בהסתמך על הערכות סיכון פסיכיאטריות. מובן שאין זו פעולה רצויה וראויה. טענתי היא כי מערכת המשפט אינה מעורבת דייה בהחלטות אלה, והעקרונות המנחים אותה אינם מגבילים מספיק. מומלץ

88 ראו: Maya Mei-Tal, *The Social and Legal Management of Psychopaths* (Ph.D. dissertation, University of Durham, 2005).

שניתן את דעתנו לסוגיה זו, שכן אנשים רבים עלולים ליפול קורבן לאשפוז כפוי בלתי נחוץ. ניבוי התנהגות אנושית הוא לגיטימי, אך רחוק מאוד מלהיות מושלם. ראשית, ניבוי מסוג זה מניח כי התנהגות מן העבר צופה התנהגות עתידית. אולם אנשים משתנים, ועברייני שפשע בעבר לא יהא בהכרח עברייני גם מחר. האדם הוא יצור משתנה. כל אחד מאיתנו, אם יעשה בדק־בית ויבדוק בציציותיו, ימצא כי התנהגותו כיום אינה זהה להתנהגותו לפני חמש, עשר או עשרים שנה. אנו לומדים מטעויות ומשנים את בחירותינו. למרות הקלישאות, מי שבוגד פעם אחת לא יבגוד בהכרח גם פעם שנייה או שלישית. למרות חופש הבחירה האישי, בחירותינו מושפעות גם מהמצב הסובב אותנו, ועל־כן עשויות להשתנות באופן ספונטני. שינויים משפחתיים, תעסוקתיים, כלכליים, ואפילו שינויים במזג־האוויר – כולם משפיעים על בחירותינו ומעשינו במידה זו או אחרת. לפיכך תהא זו טעות לחשוב שאנו יכולים לצפות מראש ובוודאות כי אדם אשר אובחן כפסיכופת יהווה סיכון בעתיד לבוא. אכן, ממחקרים שנערכו בקרב עבריינים עולה כי בקרב פסיכופתים יש סיכון גבוה יותר לעבריינות נשנית. אף־על־פי־כן, אין אנו יודעים מה מספרם של הפסיכופתים המתפקדים בחברה מבלי לעבור על החוק. אפשר שאנשים רבים אשר מאובחנים כפסיכופתים אינם מסוכנים כלל.

עיקרו של דבר, הטענה כי חוק בריאות הנפש הישראלי ויישומו אינם מיטביים אינה שוללת את הלגיטימיות של הסוגיות שהעליתי במאמר זה. ייתכן שרצוי לשנות ולשפר את חוק בריאות הנפש, אך לא זו השאלה שעמדה לפניי כאן. טענתי במסגרת מאמר זה היא עקרונית, בעוד הביקורת הינה מעשית. מחקרי מוח מוכיחים כי הליקויים המאפיינים את הפסיכופת מרחיקי־לכת עד כדי כך שהוא דומה יותר לילד צעיר מאשר לאדם בוגר האחראי למעשיו. השאלה היישומית היא שאלה נפרדת. חשיבותה אומנם גדולה, אך אין ביכולתי לדון בה כראוי במסגרת זו.

סירוב להכיר בליקויים החמורים שהפסיכופת סובל מהם כמוהו כקביעתו הנחרצת של חלמאי העומד משתומם לפני גירפה בגן־חיות וטוען כי "אין חיה כזאת". אכן, חרף עקרונות משפטיים רציונליסטיים הבוחרים להתעלם מעולם הרגש, וחרף אינטואיציות אנושיות חזקות המבקשות נקמה ומסרבות להכיר בהפחתת אחריות, ולכאורה גם בניגוד לשכל הישר – הפסיכופת אינו אחראי למעשיו במלוא מובן המילה. ככלל, הדברים נראים אחרת ממרחק מסוים – של עקרונות משפט ומוסכמות חברתיות – אך ככל שמתקרבים אליהם, בודקים ובוחנים אותם בזכוכית־מגדלת, פתרון הבעיה נעשה סבוך ומרובד יותר. הבעיה היא שעד היום טרם בחן החוק הישראלי מקרוב ובאופן מפוכח ומקיף את הטיפול המשפטי בפסיכופת.

כפי שאמר ישעיהו ברלין, "כאשר אני פוגש אדם שאינו מבחין כלל בין בעיטה באבן לבין רצח משפחתו, מכיוון ששניהם יהוו תרופת־נגד לשיעמום או לחוסר מעש, לא אטה... לייחס לו פשוט קוד מוסרי אחר משלי או משל רוב בני־האדם, אלא אדבר על אי־

הפתולוגיה במוחו של הפסיכופת

משפט ועסקים יב, התש"ע

שפיות ואי־אנושיות".⁸⁹ כזה הוא הפסיכופת, ואולי כדאי שנקשיב לעצה זו ונשנה את כיוון מחשבתנו.

I. Berlin, *Does Political Theory Still Exist?* in CONCEPTS AND CATEGORIES: PHILOSOPHICAL ESSAYS 166 (I. Berlin ed., 1999): "But if I find a man to whom it literally makes no difference whether he kicks a pebble or kills his family, since either would be an antidote to ennui or inactivity, I shall not be disposed, like consistent relativists, to attribute to him merely a different code of morality from my own or that of most men, but shall begin to speak of insanity and inhumanity"

